

NYTFOKUS

Fra økonomisk vækst til bæredygtig udvikling - Maj 2021

TEMA:
Demokratikrise
- er borger-
inddragelse
svaret?

Interviews med
Connie Hedegaard,
Rasmus Willig & Anders
Blok, samt deltagere i
klimaborgertinget og
Serge Latouche

#18

Indhold

Klimaborgertinget - status og perspektiv 4

Lad os kæmpe for et stærkere klimaborgerting 8

”Vores tilgang til forbrug og natur skal ændres fundamentalt...” 12

Staten må forandres for at realisere den grønne omstilling - borgerne er klar.. 15

Hvordan kan vi undgå pseudo-inddragelse?..... 18

Connie Hedegaard: ”Vi skal ud over stepperne nu”..... 20

Miljøvurdering – en lovpligtig og udfordrende arena 24

Klimakampens frontkæmpere 26

Demokratikrise og økologisk krise - fallit eller vendepunkt?..... 29

En grøn forfatning er vigtig for et økologisk bæredygtigt demokrati..... 34

Modvækst kræver, at vi løsner økonomiens greb om vores tankeverden..... 38

Staten og (modvækst)-revolutionen 42

Anmeldelser 46

UDSYN..... 50

Nyt om NOAH 52

Nyt Fokus - fra økonomisk vækst til bæredygtig udvikling - Nr. 18 - Maj 2021.

Tidsskriftet **Nyt Fokus** inspirerer, kvalificerer og provokerer til nytænkning og debat om omstillingen til et bæredygtigt samfund, der respekterer naturens bæreevne og sikrer alle mennesker på kloden lige muligheder for et godt liv. Det forudsætter gennemgribende forandringer af samfundet og et opgør med dogmet om fortsat vækst

i økonomi og forbrug som overordnet mål. Vi vil belyse problemernes årsager og sætter fokus på visioner, mål og tiltag til en reel bæredygtig udvikling. **Nyt Fokus** er et uafhængigt tidsskrift **udgivet af Miljøbevægelsen NOAH**. Artikler i **Nyt Fokus** er ikke nødvendigvis udtryk for NOAHs holdning. Copyright: **Nyt Fokus** og forfatterne. Det er tilladt at citere **Nyt Fokus** med tydelig kildeangivelse.

Redaktionen: Ole Busck (ansv.), Niels Henrik Hooge, Henning Husum, Bettina Obling, Magne Pihl, Birgitte Schack Rasmussen, Nina Roitmann, Birte Strandby, Hanne Østergård. **Layout:** Niels Henrik Sigsgaard. **Udgiver:** Miljøbevægelsen NOAH, Nørrebrogade 39, 1. tv. www.noah.dk. NOAH findes også på Facebook. **ISSN:** 2246-6746.

Klima- og biodiversitetskrisen kræver fornyelse af demokratiet!

Vores demokratiske system synes ude af stand til at håndtere de enorme udfordringer, som klima- og biodiversitetskrisen udgør. Er klimaborgering vejen frem eller en narresut?

Demokratiet er i krise, lyder det, og vi tænker straks på fænomener som Trump og Ungarn. Men hvordan står det til i Danmark? Jo, vi scorer højt på internationale skalaer, der bedømmer de formelle rammer for demokrati. Imidlertid sker der løbende politiske ændringer, der undergraver demokratiske principper lidt ad gangen. For at nævne enkelte eksempler: Forskningsfriheden er under pres, offentlighedsloven mørklægger centraladministrationens arbejde, regeringen fortsætter kursen med underminering af minoriteters rettigheder. Oven i det oplever vi et svigt af de politiske løfter op til sidste valg om en indsats for klimaet. Her er det blevet til megen snak og utilstrækkelig handling.

Men i Danmark er der også bestræbelser på at forny demokratiet. Det gærer og bobler i borgerforsamlinger og kommuner. Med basis i det lokale forsøger man at gøre noget ved de økologiske kriser. Det lokale demokratiske engagement prøver dermed at løfte det ansvar, som regeringen med støtte i de grønne partier burde stå i spidsen for. Men det kniber gevaldigt for Mette Frederiksen og hendes folk at forlade det trygge partnerskab med det knap så grønne erhvervsliv og dets organisationer.

Det er bestræbelser på at puste nyt liv i demokratiet i håb om, at det kan stille noget op mod de økologiske kriser, der er i centrum for dette nummer af Nyt Fokus.

Vi indleder med en artikel af Lars Klüver, der har faciliteret klimaborgering. Han giver os indblik i borgerringets formål og arbejde og præsenterer et optimistisk syn på sådanne deliberative demokratiske processer.

Det samme positive syn finder vi i bidraget fra Andreas Møller Mulvad og Christoph Houman Ellersgaard, der har arbejdet med magteliten i Danmark. De er dog kritiske overfor det danske klimaborgering, som de ser som en pseudo-involvement, som regeringen kun nødtvunget har etableret og underlagt begrænsninger, der gør det vanskeligt for klimaborgeringens medlemmer at nå et godt resultat.

Ved siden af disse to ekspertvurderinger af arbejdet i klimaborgering har vi et interview med tre af deltagerne i borgerringets arbejde.

Udover de foreløbige erfaringer fra det danske klimaborgering bringer vi to artikler om erfaringer fra andre situationer, hvor borgere inddrages. Den første artikel er af Anne Tortzen, leder af Center for Borgerdialog, om hendes erfaringer fra samarbejdet med en række kommuner og undersøgelser i udlandet. Det dominerende indtryk, hun har fået, er, at der desværre oftest er tale om pseudo-inddragelse, idet der ikke sæt-

tes tilstrækkelig vilje og ressourcer af til initiativerne.

Den anden artikel er af tre forskere fra Dansk Center for Miljøvurdering ved Aalborg Universitet, Helle Nedergaard m.fl. De trækker på deres erfaringer fra borgerdeltagelse i miljøvurderingsprocesser (VVM). De er ikke helt så pessimistiske som Tortzen, idet de når frem til, at borgerdeltagelse har en række potentialer, men det kræver en bedre institutionel forankring.

Udover de formaliserede former for borgerinddragelse bringer vi to interviews, der - udover at pege på andre betingelser for grøn omstilling - efterlyser, at regeringen får mod til at inddrage borgerne. Det ene interview er med Anders Blok og Rasmus Willig. De udgav sidste år bogen *Den bæredygtige stat*, hvori de afviser både den traditionelle socialdemokratiske velfærdsstat og den nyere konkurrencestat som en statsform, der kan gennemføre den nødvendige grønne omstilling.

Connie Hedegaard er inde på det samme i vores interview med hende: Der er ingen vej udenom at delagtiggøre borgerne i omstillingens udfordringer, og hun skoser politikerne for ikke at tage den nødvendige dialog med borgerne. Hvis ikke de gør det, risikerer vi en øget polarisering, som vi har set i andre lande.

Hvad er da de bagvedliggende årsager til, at demokratiet synes ude af stand til at handle i forhold til de økologiske kriser? Det giver Henning Husum, medlem af Nyt Fokus' redaktion, nogle bud på og ser også på klimaborgering som forsøg på "reparation af demokratiet".

Niels Henrik Hooge, også med i Nyt fokus' redaktion, gør i den følgende artikel opmærksom på, at Danmark som et af de få lande i EU ikke har miljøbestemmelser i sin grundlov, hvilket udelukker en række tiltag mod en grøn omstilling. Tilsvarende er EU-traktaten for så vidt angår energiomstilling heller ikke på plads.

Som en afrunding af perspektiverne på, om demokratiet kan blive i stand til at levere på de økologiske kriser, har vi fået et aktuelt interview med Serge Latouche og bringer derudover en oversat artikel af ham fra 2013. Latouche er fransk økonom og filosof og vel nok den mest kendte fortalere for ideen om modvækst. Der er brug for mere direkte og indirekte demokrati.

Endelig har dette nummer af Nyt Fokus den første artikel i vores føljeton "klimakampens frontkæmpere", hvor vi præsenterer en række af de miljøorganisationer, der måske mere end noget andet udtrykker borgernes ønske om at deltage i kampen for bæredygtig omstilling. I dette nummer interviewer vi en repræsentant for Bedsteforældrenes Klimaaktion.

Med dette bidrag til at puste nyt liv i demokratiet håber vi, at vi har pustet til din lyst til at læse dette nummer, og at du ikke må miste pusten i dit arbejde med den grønne omstilling.

God læselyst!

Klimaborgertinget – status og perspektiv

Den hovedansvarlige for facilitering og programlægning af klimaborgertingets arbejde redegør her for borgerting som metode og for arbejdet i det danske klimaborgering, som blev nedsat af Folketingets aftalepartnere bag klimaloven. Formålet er, at borgerne løbende giver input til den politiske proces om opnåelse af klimamålene.

Af Lars Klüver

Weekenden 20.-21. marts 2021 mødtes klimaborgertingets medlemmer til deres sidste samling, inden de i april skal fremlægge deres vurderinger og anbefalinger for klimaministeren og Folketingets Udvalg for Klima, Energi og Forsyning. I løbet af weekenden vil borgertinget diskutere og stemme om deres vurdering af 25-30 emner, som hver har 1-5 anbefalinger tilknyttet, og som alle er blevet udviklet af borgertinget selv. Nogle eksempler på emner er "Landbrugets arealer", "Omstilling til ældre transport" og "Politisk handlekraft".

Som man nok fornemmer, spænder indholdet vidt, og det har også været meningen. Klimaborgertinget fik nemlig den meget omfattende opgave at give de politiske beslutningstagere dets vurderinger og forslag til klimaomstillingen.

Den samling af vurderinger, borgertinget fremlægger i april, bliver dem, borgertinget har fundet vigtige eller hastende, og som det har været praktisk muligt at færdiggøre indenfor tidsrammen og med de kræfter, der har kunnet mobiliseres. Borgertinget har udskudt vigtige emner, som deltagerne ikke har kunnet nå at færdiggøre, og som de ønsker at få mere viden om, inden de konkluderer, eller som ikke er så presserende. Det er blevet gjort i håb om, at der også vil være et "fase 2" klimaborgerting i efteråret 2021, og måske i årene derefter.

Borgertinget har arbejdet med følgende temaer:

- Finansiering, skat og afgifter
- Transport
- Landbrug, areal og ressourcer
- Adfærd, oplysning/inddragelse
- Teknik i landskabet

Borgertinget som metode

"Borgerting" er den danske oversættelse af "Citizens Assembly", som dækker over en blandet pose metodiske måder at få en pænt stor samling borgere til at forfatte og stemme om anbefalinger til, hvordan en samfundsudfordring skal håndteres. Der er nogle karaktertræk, der går igen i dette metode-område, og det danske Klimaborgerting er planlagt indenfor den ramme:

- 1) Borgerne er fundet gennem lodtrækning. Klimaborgertinget er udtrukket af Danmarks Statistik efter samme principper, som anvendes ved repræsentative spørgeundersøgelser. Der er nogle, der mener, at borgerne bør underlægges "borgerligt ombud", så de er tvunget til at deltage, når de er udtrukket, men det er vist aldrig blevet praktiseret. Det, der almindeligvis sker, er, at en stor pulje borgerne bliver udtrukket tilfældigt og repræsentativt, og at de, der melder sig, selv har valgt at deltage. Der er altså både et element af tilfældighed og et element af 'selv-selektion'.
- 2) Borgertinget er pænt stort. Man hører ofte, at der skal være ca. 100 borgere. I praksis gennemføres der borgerting med deltagelse af 25-150 borgere. Både i EU og globalt arbejdes der med ideer om Citizens Assemblies med flere tusinde deltagere. Der er altså stor variation i antallet af deltagere.
- 3) Borgertinget holder mange og lange møder. I det danske borgerting svarer fase 1 frem til april til godt tre weekender, og der forventes yderligere to weekender i efterårets fase 2. Der er nogle, der sværger til fem weekender (~75 timer), andre mener, at minimum skal være 100 timer (~7 weekender), men der findes også eksempler ned til f.eks. én weekend + fem aftenmøder (~40 timer).

- 4) Der skal være et politisk mandat. Dette betyder som absolut minimum, at det skal være politiske beslutningstagere, der har sat det i gang. De bør også love at lytte opmærksomt til borgertinget, at overveje deres forslag grundigt, og, anstændigvis, også give borgertinget en tilbagemelding om, hvordan man bruger, eller ikke bruger dets forslag. Det er en levende diskussion, om politikere skal love at gennemføre borgertingets anbefalinger, men i praksis er det vist aldrig sket, at det er blevet lovet, og at løftet er blevet holdt. I det danske borgerting er der gjort meget ud af at sørge for, at anbefalingerne er underbyggede med argumenter, fordi dyb forståelse af anbefalingerne fremmer politikernes villighed til at tage dem til sig.
- 5) Borgertingets proces skal være transparent. Det sker ofte gennem hjemmesider, hvor processen rapporteres, ekspertudsagn, resultater mv. lægges frem. Klimaborgertingets hjemmeside er <https://kefm.dk/klima-og-vejr/borgertinget/>. Der tilknyttes ofte evalueringer og følgeforskning.
- 6) Faciliteringen skal ske med armlængde. Det skal være en uafhængig "tredje part", der samarbejder direkte med borgertinget for at sikre mod politisk indblanding i dets arbejde.
- 7) Borgertinget skal modtage den nødvendige mængde information. Det betyder ofte i praksis, at der leveres et informationsmateriale, som er korrekt og balanceret, ved at forskellige eksperter har haft det til gennemsyn. Desuden får borgertinget ofte en overvældende masse mundtlige oplæg fra eksperter og interessenter.
- 8) Borgertinget arbejder gennem dialog. I praksis gennem vekslende plenum og gruppearbejde. Den ret store produktion af tekster sker i et antal mindre grupper, der hver har ansvar for et tema/emneområde, og som taler sig til enighed om deres egen tekst. Gruppen får feedback fra andre grupper/plenum og i sidste ende kommer sandhedens time, når det viser sig, om gruppens forslag kan samle flertal i hele borgertinget.
- 9) Indholdet prioriteres og skrives af borgerne selv. Der er meget stor forskel på, hvor frit temaet har været for borgerne. Nogle gange gives et skarpt afgrænset tema – som f.eks. accept af abort i Irland. Andre gange er det meget åbent, som f.eks. klimaomstillingen her i Danmark. Men uanset hvor skarp afgrænsningen er, er det borgerne, der selv bestemmer, hvad de vil skrive om, hvad de vil konkludere, og det er også borgertingets undergrupper, der skriver de tekster, der til sidst stemmes om.

Borgerne skal helst mødes fysisk

Borgertinget er en metode, hvor borgerne mødes fysisk. ►

► Men under COVID-pandemien er denne metode, ligesom andre former for borgerinddragelse, krøbet i online dækning. Det har fungeret bedre end mange ville forvente, men borgerne kommer til at savne også at mødes fysisk. Det er nok rimeligt at forvente, at fremtidens borgerting bliver en blanding – fysiske weekendmøder (planlægningstunge, dyre, men grundige i dialogen og vigtige for sammenholdet), kombineret med online aftenmøder (nemme at sætte op, nemt at finde eksperter der kan, billige, uden rejser for borgerne, men ikke så intime og dybe i dialogen).

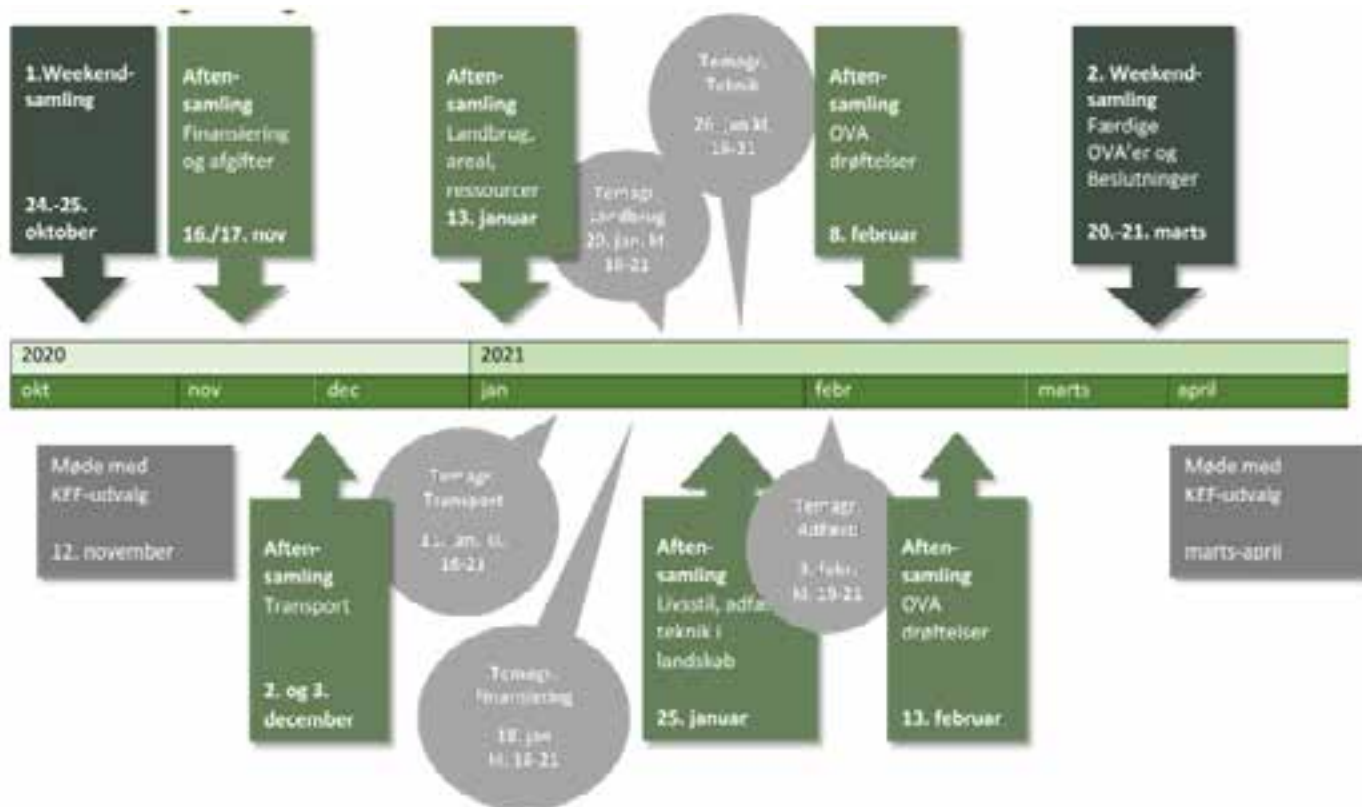
Det danske forløb

Ministeriet for Klima, Energi og Forsyning er ansvarlig for, at borgertinget gennemføres som et resultat af aftalen om klimaloven. Ministeriet sendte faciliteringen i udbud, og Teknologirådet har på den baggrund, som uafhængig part, stået for at lægge program til møderne, lede møderne og styre produktionen af borgertingets resultater. Ministeriet

har bl.a. stået for, at Danmarks Statistik udførte udvælgelsen af borgere, og ministeriet har derefter stået for kontakten til borgerne. Undervejs er planlægningen drøftet med dels et fagligt panel og dels en planlægningsgruppe med fem medlemmer af borgertinget, samt en fra Klimaministeriet og en fra Teknologirådet.

Borgertinget blev først planlagt til at skulle foregå som tre weekender i forsommeren 2020. Men så kom Corona og aflysningerne af fysiske møder. Det endte med en beslutning om at starte online i oktober 2020 med et mål om at kunne give anbefalinger i marts/april 2021. Figuren nedenfor viser forløbet.

Under 1. weekendssamling fik borgertinget oplæg a 5-15 minutter fra i alt 18 eksperter. På den baggrund brainstormede borgerne om emner, pointer og anbefalinger, som de ville arbejde videre med. Weekend blev afsluttet med afstemning om et antal politisk relevante løsningsforslag fra den løbende debat og de inviterede eksperter.

På mødet med Udvalget for Klima, Energi og Forsyning (KEF-udvalget) blev resultaterne af afstemningen fremlagt og debatteret med ni tilfældigt udtrukne borgere fra borgertinget.

De første fire grønt markerede aftensamlinger var tematiske samlinger med ekspertoplæg fra 3-4 eksperter indenfor temaet. Borgerne formulerede observationer, vurderinger eller anbefalinger, som de mente, at borgertingets temagrupper skulle arbejde videre med.

Disse temagrupper blev sammensat gennem lodtrækning i borgertinget. De havde hver et enkelt møde om deres tema, som havde et par ekspertoplæg eller et debatpanel, og hvor den vigtigste opgave var at skrive udkast til de endelige vurderinger fra borgertinget. De blev skrevet af 2-4-personers undergrupper.

De to aftensamlinger i februar havde til formål at færdiggøre udkastene. På den første samling blev undergrupperne sat sammen på tværs til at kommentere og foreslå forbedringer i hinandens tekster. Inden den anden samling i februar havde Teknologirådet og to ”eksterne udfordrere” desuden kommenteret på udkastene. På baggrund af alle kommentarerne forfattede undergrupperne så deres endelige udkast på den sidste aftensamling.

Weekenden i marts vil blive brugt til at debattere og godkende alle vurderingerne gennem afstemninger i borgertinget.

På mødet med KEF-udvalget vil det samlede borgerting fremlægge dets resultater for udvalget og klimaministeren.

Borgerinddragelse i klimaomstillingen

Borgerinddragelse må anses for at være en afgørende faktor for, at det lykkes at nå de høje mål for reduktion af udledning af klimagasser. Klimaomstillingen vil ændre dagliglivet i stort og småt for alle borgere. Hvis løsningerne skal nyde opbakning, er det vigtigt, at der lyttes til både gode ideer og advarsler fra borgerne. Vi ved, at der er stor lyst til at bidrage til omstillingen blandt borgerne, men mange ved ikke, hvad der gavner mest. Derfor er der også et stort behov for oplysning og information, som ikke dækkes i dag. Teknologirådet har været opmærksom på dette i mange år og har ved flere lejligheder foreslået, at der investeres i et oplysnings- og inddragelsesprogram. Det vil være godt givet ud.

Hvad angår borgertinget, skal det på baggrund af erfaringerne i fase 1 politisk besluttes, om fase 2 i efteråret 2021 skal sættes igang. Indholdsmæssigt er der ingen tvivl om, at der er nok at tage fat på for borgertinget, når man tager hele omstillingens kompleksitet i betragtning. Der ligger allerede en række udkast til vurderinger, som borgertinget ikke har kunnet nå at færdiggøre, som man kunne bruge som udgangspunkt for fase 2 og derefter.

Det store spørgsmål er imidlertid, om behovet for bor-

gerinddragelse er løst, hvis man f.eks. beslutter at gøre borgertinget mere eller mindre permanent? Min egen vurdering er et både ja og nej.

Hvis man fastholder, at et borgerting er en ret åben metode, som kan gøre brug af alle mulige inddragelsesformer, så vil et borgerting kunne opfylde en meget stor del af behovet for inddragelse i forbindelse med Folketingets og regeringens arbejde. Altså i forbindelse med især de statslige forpligtelser og lovgivningsarbejdet. Men jeg kan sagtens forestille mig, at der sideløbende kommer behov for anvendelse af andre metoder – evt. som indspil til borgertinget.

For eksempel kan der være særligt udsatte grupper, der bør inddrages, eller der kan komme behov for at inddrage endnu større forsamlinger til at sikre, at der i den brede befolkning er opbakning til nogle af de mere vidtgående forslag fra borgertinget. Så her må vurderingen være at med en åben tilgang til, hvad et borgerting kan være som metode, så kan et borgerting opfylde behovet.

Det tegner sig anderledes, når det kommer til at anvende borgerinddragelse til at sikre bred oplysning og debat, adfærdsændringer i befolkningen, afklare lokal politik, prioriteringer eller konflikter mm. Her vil der blive behov for at tage hele værktøjskassen til både borgerinddragelse og oplysning i brug. Lokale/kommunale borgerting vil være en del af løsningen, men i mange tilfælde vil det være meget bedre at vælge metode konkret ud fra det problem, der skal løses og den situation, man er i.

Det, jeg vil være fortalere for i forbindelse med både lokal og national borgerinddragelse, er at benytte sig af ”situationsbestemt metodevalg”. Der findes mere end 50 metoder til borgerinddragelse og mange varianter af hver metode. Det er der en grund til – den samme grund, som ligger bag, at der ikke kun ligger en hammer i en god værktøjskasse. Hvert værktøj har sine helt særlige anvendelsesområder, styrker og svagheder. Hvis man tillader, at borgertingsmetoden kan blive en slags schweizerkniv, og hvis man bruger hele værktøjskassen i øvrigt, så er man rent metodisk rigtigt godt hjulpet med hensyn til at få borgernes stemme hørt i klimaomstillingen, så beslutningerne bliver bedre, mere accepterede og dermed mere robuste.

Lars Klüver er direktør for Teknologirådet og leder faciliteringen og programlægningen af borgertinget i et team med fem projektledere fra Teknologirådet. Lars Klüver har over 30 års erfaring med borgerinddragelse og erfaringen er, at de mest robuste løsninger findes ved at skabe et konstruktivt samspil mellem borgere, interessenter, eksperter og beslutningstagere.

Hvert værktøj har sine helt særlige anvendelsesområder, styrker og svagheder

Lad os kæmpe for et stærkt klimabord

”Uden grønne ildsjæle - der vel at mærke fastholder en ubrydelig tro på, at det nok skal lykkes at vinde en stor folkelig majoritet for sagen - når vi ingen vegne”

I bogen ”Tæm eliten – fra magtelite til borgerdemokrati” argumenterer de to forfattere for mere borgerdemokrati for at imødegå tillidskrisen mellem borgere og politikere og dæmme op for elitens magt. I denne artikel insisterer de på et samspil mellem aktivisme og borgerinddragelse og på at klimaborgertingets anbefalinger debatteres i Folketinget.

Af *Andreas Møller Mulvad* og *Christoph Houman Ellersgaard*

Hvorfor går den grønne omstilling så langsomt, når det er indlysende, at den er nødvendig for fremtidige generationers velfærd og formentlig også deres fysiske overlevelse?

Er det a) fordi folk flest er dumme, passive og uden vilje eller evne til at ændre adfærd?

Eller b) snarere fordi velorganiserede grupper formår at sætte egen kortsigtet økonomisk vinding fra ubæredygtig produktion foran planetens og menneskehedens bedste på lang sigt?

Hvis a) er korrekt, kan det hele jo være lige meget. Så er vi som art fucked uanset hvad. Heldigvis er der ikke mange beviser fra antropologien og historien på, at det skulle være tilfældet. Der er ingen naturlov, der forhindrer mennesket i at blive klogere og tilpasse sig, inden det er alt for sent.

Tværtimod, faktisk.

mppe for et kere rgerting

Så lad os snakke om hvad vi gør i forhold til mulighed b): Hvordan når vi mest effektivt ud over fossiløkonomien - også selvom det givetvis vil koste magtfulde aktører indtjening?

Græsrodders konstante pres for at opbygge en folkelig og demokratisk bevægelse nedefra er naturligvis en vigtig faktor for at nå dette mål. Ja, det er faktisk den vigtigste. Uden grønne ildsjæle - der vel at mærke fastholder en ubrydelig tro på, at det nok skal lykkes at vinde en stor folkelig majoritet for sagen - når vi ingen vegne.

Men måske skal der også andre ting til.

Hvorfor klimaborgerting?

Vi tre elite- og demokratiforskere (de to forfattere og Anton

Grau Larsen, *red.*) tillod os for et par år siden at foreslå et supplement til græsrodsarbejdet, nemlig klimaborgertinget - en forsamling af 99 lodtrækningsvalgte borgere, der over en række weekendmøder skulle agere samtaledemokratisk mikrokosmos og (forhåbentlig!) demonstrere, hvor langt fremme i skoene den gennemsnitlige borger faktisk er på klimaspørgsmålet, når hun/han får saglige argumenter præsenteret og god tid til at danne sig en kvalificeret holdning.

Ideen bag er, at lodtrækningsvalg til politiske poster giver en repræsentation af befolkningen, som aldrig ses i parlamentariske forsamlinger. Dermed opnås et andet udgangspunkt for debatten; en anderledes palet af synspunkter og livserfaringer. I Folketinget er der f.eks. en stærk overrepræsentation af akademikere (og navnlig DJØFere), ►

► mens der til gengæld er færre kvinder, indvandrere, unge, håndværkere og ufaglærte ift. deres respektive andele i befolkningen.

Kloden over har man gennem de sidste 10 år fundet løsninger på dette repræsentationsproblem. Fra Canada i nord til Brasilien i syd forsøger man sig med at lade lodtrækningsvalgte borgere gøre alt fra at rådgive om udformning af lovgivning til ligefrem at ændre forfatninger. Det sker med inspiration, der rækker helt tilbage til antikkens Athen, hvor lodtrækning - og ikke valg! - til politiske embeder blev set som selve kernen i et sundt demokrati.

Konkret var vores forslag om klimaborgertinget især inspireret af Irland, hvor det såkaldte Citizens' Assembly i 2010'erne var en stor succes. De 99 repræsentative irere fik ikke blot banket middelalderlig abortlovgivning i guldbrædderne med et forslag om legalisering, som siden vandt opbakning ved en folkeafstemning. De fik også skabt gnisten til en gevaldig overhaling af Irlands klimapolitik, som selv Extinction Rebellion roste, og som siden i det væsentligste blev accepteret af partierne på tværs af det politiske spektrum.

Siden er klimaborgerting også blevet gennemført i Frankrig. Og også her viste det sig tydeligt, at oplyste borgere, der får mulighed for at tale emnet igennem, placerer sig milevidt foran den politiske status quo - og magtelitens fodslæb, når det handler om ambitionsniveauet.

Der bliver ingen grøn revolution af at smide et tværnsnit af befolkningen ind i et lukket rum for "herredømmefri samtale" af den type, som den tyske filosof Jürgen Habermas har hyldet. Men måske kan en sådan samtale danne grundlaget for en grøn reformation, hvor man får efterprøvet, hvor langt befolkningen er villig til at gå på klimaområdet og dermed vist, hvor tåbelig den indledende påstand a) faktisk er ved nærmere bekendtskab. Et veludført klimaborgerting har desuden potentialet til at skære ud i pap, hvor anderledes debatten om vores fælles fremtid bliver, når lob-

byinteresserne for en gangs skyld holdes uden for døren.

Dan Jørgensens pseudo-debat

I Danmark har vi jo også fået en slags klimaborgerting, som i disse måneder er "in session" uden megen medieopmærksomhed. At klimaborgertinget blev vedtaget er næppe vores fortjeneste. Det handler mere om, at Dagbladet Information med Jørgen Steen Nielsen i spidsen omfavnede ideen om at koble det grønne og det samtaledemokratiske og spillede det ind i 2019-valgkampen.

Men vi må være ærlige og sige, at ideen om et klimaborgertinget ikke er blevet udmøntet, som vi havde håbet. Lad os holde os til de to vigtigste kritikpunkter.

For det første har klimaminister Dan Jørgensen ikke forpligtet sig til nogen formel procedure i forhold til, hvad der skal ske med borgerne anbefalinger. Der er ikke givet

lovning om, at de vil blive bragt til debat i Folketinget eller på nogen måde taget alvorligt som samlet forslagspakke. Ubejlelige anbefalinger fra borgerne kan dermed ignoreres efter forgodtbefindende. Uden sammenligning i øvrigt, og sat på spidsen, så er denne udmøntning i demokratisk henseende ikke et hak bedre, end hvad det kinesiske kommunistparti kan præstere. Xi Jinping og kammeraterne afholder skam også årlige "folkehøring" - hvorfra centralkomiteen så nøje kuraterer de forslag, som de i forvejen er enige i. Et demokratisk meningsfyldt klimaborgerting forudsætter derimod muligheden for, at borgerne når frem til konklusioner, som politikere, magthavere og erhvervsliv ikke nødvendigvis er trykke ved.

For det andet er selve præmissen for klimaborgertingens arbejde temmelig problematisk. Kun såkaldt "borger-nære" emner skal drøftes. Her sniger man i vores optik noget af påstand a) ind i selve grundlaget for Borgertingets arbejde: Man har tilsyneladende ikke tiltro til, at den gennemsnitlige borger kan hæve sig op over det hverdags-nære og udvise rationel dømmekraft, endsiges interesse, i forhold til de store, strukturelle dilemmaer vedrørende kli-

 Et veludført klimaborgerting har desuden potentialet til at skære ud i pap, hvor anderledes debatten om vores fælles fremtid bliver, når lobbyinteresserne for en gangs skyld holdes uden for døren

maet. Man giver ikke engang borgerne chancen for at vise, at de godt kan tænke i de store spørgsmål. Enten må man tro, at de er snotdumme. Eller også er man simpelthen bange for, hvad de kan finde på at nå frem til i fællesskab... You'll be the judge.

Vejen frem

Og hvad gør vi - altså klimabevægelsen med venner - så nu? Én mulighed er helt at opgive ideen om et klimaborgerting og søge andre former for borgerinddragelse i stedet. Det synes vi ville være ærgerligt. Tværtimod fortjener ideen netop en ekstra chance.

Ikke fordi vi tror, at det nogensinde vil lykkes at få afholdt et klimaborgerting, der én gang for alle løse problemerne og tvinger politikerne til handling. Én glorios folke debat, som ender med den ultimative konsensus og "legitim" prioritering af, hvem der skal holde for i "omstillingen" i årtier frem - en sådan forventning er dømt til at skuffes. Men mindre kan jo også gøre det.

Vi vil konkret foreslå:

1. Lad klimaborgertinget løbe af stablen på den præmis, der er sat; og se resultaterne nøje efter i sømmene, som de kommer ind. Mon ikke der bliver noget at glædes ved trods det tamme afsæt?

Mon ikke borgerne på nogle punkter vil vise sig både ambitiøse og fremadskuende? I så fald, må vi holde fast ved sådanne lyspunkter og minde fodsløbende politikere om dem ved enhver given lejlighed. Og hvis det bliver en tynd kop te, så må man jo se kritisk på kommissoriet: Tog "det borgernære" overhånd ift. det strukturelle? Hvilke argumenter/debatter/eksperter blev ikke inviteret ind?

2. Genfremsæt kravet om et klimaborgerting frem mod næste valg. Men denne gang i en bedre forberedt form, hvor man insisterer på tre ting.

For det første en ufravigelig køreplan for, hvad der efterfølgende skal ske med borgernes anbefalinger. Her må det samlede katalog af anbefalinger som minimum bringes til debat i Folketinget - så vælgerne selv kan vurdere om politikernes mulige argumenter for at skrotte anbefalingerne holder vand. At lade ministeren beslutte hvilke "outputs", der er

værdige til nærmere politisk drøftelse, er at gøre grin med de borgere, der ofrer deres fritid i samfundets tjeneste.

For det andet at klimabevægelsen får lov at være med til at sætte dagsordenen i klimaborgertingets kommissorium. Det skal ikke være Dan Jørgensen eller tilfældige embedsmænd, der egenhændigt fastsætter præmisserne for diskussionen.

For det tredje at lægge op til at klimaborgertinget gøres til en permanent institution. Det er ikke rimeligt at forvente, at én gruppe borgere kan håndtere alle dilemmaer forbundet med klimaudfordringen, uanset hvor mange weekender de så sætter af. Derfor bør vi kæmpe for at gøre klimaborgertinget til en tilbagevendende begivenhed, hvor såvel de udtrukne borgere som

temaet for arbejdet skifter fra gang til gang. Denne model vil give et bedre fokus til debatterne og desuden give klimabevægelsen mulighed for at påvirke hvilke temaer, der er de vigtigste at diskutere i næste runde, så der skabes et tiltrængt samspil mellem aktivisme og borgerinddragelse.

Christoph Houman Ellersgaard ph.d i statskundskab og adjunkt ved CBS. Andreas Møller Mulvad er ph.d i statskundskab og konsulent.

➔ *Et demokratisk meningsfyldt klimaborgerting forudsætter muligheden for, at borgerne når frem til konklusioner, som politikere, magthavere og erhvervsliv ikke nødvendigvis er trykke ved*

➔ *Mon ikke borgerne på nogle punkter vil vise sig både ambitiøse og fremadskuende? I så fald, må vi holde fast ved sådanne lyspunkter og minde fodsløbende politikere om dem ved enhver given lejlighed*

Interview med tre deltagere i Klimaborgerringet

”Vores tilgang til forbrug og natur skal ændres fundamentalt...”

”... den enkelte er nødt til at gøre en forskel og arbejde for en bedre verden, især for vore børns skyld”

Nyt fokus har interviewet tre medlemmer af Klimaborgerringet om deres holdning til arbejdet her, til klimaproblematikken som sådan og til den kritik, der er blevet rejst, nemlig:

- Den manglende forpligtelse fra politisk side til at gennemføre forslagene eller fremlægge dem for Folketinget.
- Den snævre ramme for arbejdet. Forslagene skal holde sig inden for regeringens økonomiske politik.
- Den sene start sammenlignet med erhvervslivet, som hurtigt efter ”klimavalget” blev inviteret til ”Klimapartnerskaber”.

Ved Birgitte Schack Rasmussen

Alle tre interviewede, Sebastian (49), Charlotte (53) og Cecilia (24) blev meget glade for at blive optaget i Klimaborgerringet og synes, det er rigtigt spændende at få lov til at være med i arbejdet. Allerede før de blev optaget i Klimaborgerringet, var de bevidste om klimaproblematikken, men arbejdet har givet dem en større indsigt.

Cecilia siger om sin viden om klimaproblematikken, at den var på et mere overordnet plan: ”I arbejdet i Klimaborgerringet er vi blevet præsenteret for detaljer og er fagligt blevet oplyst om, hvilke tiltag der skal til og hvilke konsekvenser disse tiltag vil få.” Charlotte havde tidligere den opfattelse, at klimaproblemerne blev varetaget af regeringen og ministerier, som den enkelte ikke har nogen indflydelse på. ”Men”, siger hun, ”vores tilgang til forbrug og natur skal ændres fundamentalt, for den enkelte er nødt til at gøre en forskel og arbejde for en bedre verden, især for vore børns skyld.” For Sebastian gælder det også ”at det kun kan gå

for langsomt”. Han mener i øvrigt, at befolkningen har rigtig meget brug for mere information, så alle har muligheden for at tage de gode klimavalg. ”Der burde skrives en slags ”Karolines Kogebog” indenfor miljømæssig vurdering, en bog der både kan påvirke og oplyse, fordi information er så central, hvilket medlemmerne i Klimaborgerringet også er meget bevidste om.” For hver gang Sebastian har fået informationsmateriale i Klimaborgerringet, er han selv blevet klogere.

Cecilia

Arbejdet i Klimaborgerringet

Om arbejdet i Klimaborgerringet siger både Charlotte og Cecilia, at det havde været bedre med de tre weekender, der oprindeligt var planlagt; det er meget arbejde oveni, når man som Cecilia både har studie og erhvervsarbejde. Charlotte fortæller, at det har været en stor udfordring for den enkelte at skulle bruge aftenerne efter en lang arbejdsdag, for det er hårdt at kommunikere digitalt og forholde sig til, hvad andre siger, når der samtidig er mange faglige ting at tage stilling til.

Men alle tre er enige om at rose Teknologirådet og Lars Klüver for arbejdet med tilrettelæggelsen af møderne og for de faglige input. ”Han har gjort et stort arbejde både mht. PR og i forbindelse med tilrettelæggelsen af møderne og oplæggene”, udtrykker Charlotte. Materialerne, de har fået, har været rigtig gode, og efter Charlottes mening kunne der godt have været mere, da emnet jo er meget omfattende. Hun siger også:

”I det hele taget burde der nedsættes flere borgerringe - det er en rigtig god idé - det engagerer og kan bruges i en demokratisk proces og forbinde politikerne med verden på en god måde.”

”Der har været nogle fantastiske oplæg, og deltagerne har opdaget hvor alvorligt klimaproblemet er, for mere end 50 pct. har det været et ”wake-up call”. Mange er blevet bevidst om, hvorfor det er nødvendigt med en grøn omstilling af produktion, transport og landbrug på både import og eksport, for de ressourcer, vi bruger, slipper jo op, så det kan ikke gå hurtigt nok.”

➔ *Der burde skrives en slags "Karolines Kogebog" inden for miljømæssig vurdering, der både kan påvirke og oplyse, fordi information er så central*

Kritikken af Klimaborgertinget

Til kritikpunkterne af Klimaborgertinget siger Sebastian, at "naturligvis er Klimaborgertinget kommet for sent i gang, for vi burde alle have været i gang for 20 år siden, men bedre sent end aldrig." Ifølge Charlotte "er der ikke lang tid at løbe på til 2030, men det er under alle omstændigheder godt med et borgerting, der repræsenterer den danske befolkning. Alle partier slår jo på omstillingen, men ingen af politikerne tør rigtig gøre noget, fordi de er bange for ikke at blive valgt igen." Og Cecilia tilføjer: "vi er i det hele taget kommet for sent i gang i Danmark."

De håber alle tre på, at Klimaborgertingets anbefalinger bliver fulgt. "Der er flere deltagere, der har givet udtryk for, at det er ærgerligt, når der ikke er en forpligtelse fra politisk side. Der burde have været nogle tydelige krav og retningslinjer om, at forslagene skulle tages i betragtning. Jeg håber politikerne og Folketinget lytter, men jeg kan f.eks. godt blive lidt nervøs for, om det hjælper, at vi i borgertinget siger, at der skal være en CO2 afgift, når både eksperter og Klimarådet allerede har påpeget det", siger Cecilia

Efter Charlottes mening kommer vi ikke uden om lovgivning på området, "Det kan ikke bare være op til den enkelte. Det skal have konsekvenser, hvis man ikke overholder de tiltag, der skal til for at realisere den grønne omstilling. Det er vigtigt, at man ikke lader egoismen råde, f.eks. bør det have konsekvenser, hvis man ikke overholder sortering af affald, eller hvis man mener, at man da godt lige kan tage bilen de to km ned til børnehaven for at hente sit barn efter arbejde."

Ifølge Sebastian kan Klimaborgertinget måske være med til at legitimere nogle ubehagelige beslutninger, og politikerne kan bruge det til at forsvare deres tiltag, også selv om nogle af beslutningerne virker drastiske. "Det kan være i orden at give Klimaborgertinget skylden, men i sidste ende er tiltagene jo en politisk beslutning, så egentlig er det i orden, at politikere og Folketing ikke er forpligtet, selv om jeg håber at politikerne lytter."

Til kritikpunktet om at forslagene skal holde sig inden

for regeringens økonomiske politik, siger Cecilia, at det "naturligvis er en begrænsning", men det der støder hende er, at "den CO2 Danmark udleder i andre lande, ikke regnes med i vores klimaregnskab og ikke skal være med i forslagene."

Charlotte

Resultaterne af arbejdet i Klimaborgertinget

Til spørgsmålet om der er nogle temaer, som er vigtigere end andre, siger både Charlotte og Cecilia, at transport og landbrug er centrale, og det bør være de første temaer, som tages op, fordi disse områder er så store CO2-udledere. For Charlotte er forskning og teknologi også centrale ligesom folks adfærd. Men hun kunne godt savne, at der var repræsentanter med fra de store virksomheders bestyrelser i arbejdet, og at de ikke kun var med i oplæg, "det ville betyde meget med denne kommunikation både for almindelige borgere og for bestyrelserne."

Alle tre er dog begejstrede for ideen med et Klimaborgerting. "I det hele taget burde der nedsættes flere borgerting. Det er en rigtig god idé, det engagerer og kan bruges i en demokratisk proces og forbinde politikerne med verden på en god måde. Nogle gange har man på fornemmelsen, at der er langt mellem politikere og græsrodder, og her kan et borgerting gøre meget og bygge bro", siger Sebastian, og Cecilia håber inderligt at alle forslagene bliver taget op og diskuteret i Folketinget. "Men jeg kan godt være bekymret for, om det sker, især fordi der har været for lidt mediedækning om Klimaborgertinget, og når der ikke er det, kan politikerne bedre ignorere forslagene. Hvis medierne ikke kræver, at politikerne holder fast, så er arbejdet i Klimaborgertinget måske uden betydning".

➔ *"Jeg håber politikerne og Folketinget lytter, men jeg kan f.eks. godt blive lidt nervøs for, om det hjælper, at vi i borgertinget også siger, at der skal være en CO2 afgift, når både eksperter og Klimarådet allerede har påpeget det"*

litikerne bedre ignorere forslagene. Hvis medierne ikke kræver, at politikerne holder fast, så er arbejdet i Klimaborgertinget måske uden betydning".

(Videoerne med eksperterne ligger på Klima-Energi- og Forsyningsministeriets hjemmeside og er et materiale, der giver et godt indblik i de problematikker, som vi står over for i forbindelse med den grønne omstilling:

<https://kefm.dk/klima-og-vejr/borgertinget->

Birgitte Schack Rasmussen er med i *Nyt fokus*' redaktion.

Staten må forandres grønne omstilling

I deres nyligt udkomne bog, ”Den bæredygtige stat”, griber sociologerne Anders Blok og Rasmus Willig fat i, hvad de kalder ”det normative overskud”. Dermed mener de borgernes villighed til at ændre praksisser i grøn retning. Men for at realisere det må staten ændres til en bæredygtig form – og her kommer både velfærdsstaten og konkurrencestaten til kort.

Vi har talt med forfatterne om deres formål med bogen og deres tanker om, hvad den grønne omstilling kræver.

Ved Henning Husum og Ole Busck

Anders: ”Vi tror bogen kan fungere som materiale i samfundsfag såvel som i offentligheden, for i vores optik handler den om den helt store samfundsforandring, som alle samfundets aktører i sidste ende er forpligtet til at sætte sig ind i, deltage i, og overveje deres egen position i forhold til. Men der skal jo også uddannes nogle unge mennesker, som kan begynde at tænke lidt mere netop samfundsmæssigt, om den her udfordring, som ellers kan blive set som en ren naturvidenskabelig/teknisk udfordring eller måske, hvis det går højt, en økonomisk udfordring”.

Rasmus: ”Samfundsvidenskabelige forskere er kommet i en ny situation i den forstand, at vi ikke længere blot kan beskrive tingene, som vi plejer, men også må vise hvori en nødvendig, normativt begrundet handling kan bestå. Vi har kun otte-ti år at operere i”.

Er det samme logik, som gælder for mange naturvidenskabelige forskere, der arbejder med emnet? De har været vant til bare at præsentere deres resultater og forventet, at andre gjorde noget ved det. Nu føler de sig pressede og siger, at vi må gøre dette eller hint.

Rasmus: ”Ja, og det er derfor, at man nogle gange har haft mistanke om, at samfundsvidenskaberne på det her særlige område har sovet i timen. Her har vi egentlig at gøre med en ny form for regulering eller en ny type af samfundsorden, vi bliver nødt til at træde ind i. Og derfor ændrer genren sig også. Man sidder ved et skrivebord og beskriver, at vi er på vej ud overkanten – hvor lang tid kan man blive ved med det? Og det gælder også for Anders. Vi er jo opdraget i de

”Samfundsvidenskabelige forskere er kommet i en ny situation i den forstand, at vi ikke længere blot kan beskrive tingene, som vi plejer, men også må vise, hvori en nødvendig, normativt begrundet handling kan bestå. Vi har kun otte-ti år at operere med”

normative traditioner. Men de bliver vakt til live på anden måde i den her særligt vanskelige situation. Ja!”

Folk er klar til at handle

”Vi skal forstå disse omstillingsprocesser som noget, der skal foregå i samspil mellem stat, marked og civilsamfund”

I hævder i bogen, at der findes et ”normativt overskud” i befolkningen.

Hvad mener I med det?

Rasmus: ”Vi véd allerede f.eks., at der i vores samfund er ved at materialisere sig en norm om, at vi skal

spise mere plantebaseret eller have flere grønsager på tallerkenen. Set i et kort historisk forløb er vi startet med én kød-fri dag. Det normative overskud består i, at der fak-

s for at realisere den - borgerne er klar

tisk kan være tre eller fem kød-frie dage. Det fantastiske ved normative overskud er, at mulighederne altid kan tænkes endnu bedre. Man begynder at se på, hvilke grønsager og rodfrugter, der producerer et mindre CO2-aftryk end andre. Og så finder man ud af, at vores elskede kartoffel er klart mere bæredygtig end avocadoen, der kræver rigtig meget vand. På den måde kan man hele tiden indløse det normative overskud. En bevægelse ersat i gang fra maden til den måde vi dyrker maden på, til vores transport. Og det fører over i det, vi kalder ”sociale tippingpoints”, som f.eks. ind-

”Vi tillader os bare i al stilfærdighed at undre os over, hvordan folk på den danske venstrefløj har haft 40 år til at skabe nye alliancer for progressiv grøn beskatning og ikke har løst den opgave”

træffer, når der sker en voldsom stigning i antallet af dem, der fortrinsvis spiser vegetarisk”.

Anders: ”Lad mig tilføje, at de her sociale vendepunkter handler om praksisser. Rasmus snakker om vores fødevarerforbrug, man kunne også tænke i vores transportvaner – elbiler, hvor vi får vores energi fra osv. Det er jo kernen i de spørgsmål, vi i bogen gerne vil adressere. Og de mødes i spørgsmålet om den bæredygtige stat. På den ene side ser vi de her udviklinger i civilsamfundets normer, som Rasmus snakker om. På den anden side skal der en aktivt regulerende stat til for at fremme dem. Vores analyse er også, at vi i øjeblikket har en stat, der nærmest gør det modsatte. Måske er den med til at bremse noget af det normative overskud snarere end at facilitere det og igangsætte de sociale vendepunkter. For at drage en parallel, så har man i Norge skabt en elbil-kultur i en vekselvirkning mellem aktiv statsregulering med fremme af nogle grønne erhvervsinteresser og så selvfølgelig et skift i nogle opfattelser og nogle praksisser i hverdagsliv og civilsamfund. Det er det, vi også taler for. Vi skal forstå disse omstillingsprocesser grundlæggende som noget, der skal foregå i et samspil mellem stat, marked og civilsamfund”.

Nye alliancer og bæredygtighed uden social slagside

I henviser du til, hvad I selv kalder ”os i den flyvende middelklasse”. I skriver desuden, at den socialdemokratiske velfærdsstat, ligesom konkurrencestaten, hviler på et forældet ideologisk grundlag. Den bygger vel på en lang historisk praksis for at løfte bunden og skabe større social lighed? Tror I virkelig, at smeden, pædagogen og ser- vitricen bliver fanget ind af jeres tanker?

Anders: ”Den kritik, vi rejser af velfærdsstaten, er velkendt. Nemlig at den har hvilet på vækstimperativer, som har haft skadelige miljø- og klimakonsekvenser. Og har vist sig ude af stand til at reformere sig selv i et tilpas tempo til for alvor at adressere udfordringerne. Vi siger jo ikke, at nu forsvinder alle aspekter af velfærd og konkurrence. Vi tal-

ler om en stat, der drejer i en ny retning, og som ophøjer bæredygtighed til den højeste målsætning for samfundsudviklingen. En af de konkrete ting, vi snakker om, er progressiv grøn beskatning. Det er et kardinalpunkt. Der skal skabes nogle nye kompromisser, nogle

nye alliancer og en mere ambitiøs omstilling, hvor de største forurenere betaler mest. ▶

► Nu er det heldigvis så viseligt indrettet, at miljø- og klima aftryk faktisk er indlejret i sociale uligheder i den forstand, at velhavende grupper har højere miljø- og klimaaftryk end mindre velhavende grupper. Så der er god grund til at tro, at der kan skabes nogle nye kompromiser imellem det, der i velfærdsstaten blev institutionaliseret som et socialt retfærdighedshensyn og det, der i den bæredygtige stat skal institutionaliseres som et hensyn til både bæredygtighed og social fordeling. Vi tillader os bare i al stilfærdighed at undre os over, hvordan folk på den danske venstrefløj har haft 40 år til at skabe nye alliancer for progressiv grøn beskatning og ikke har løst den opgave”.

Rasmus: ”Vi får hele tiden en kommentar om, at nu skal vi huske det med ligheden! At der ikke bliver en skæv fordeling. Men hvis man ser på situationens alvor, så har vi overskredet de traditionelle forestillinger. Hvis man tager Greta Thunbergs billede om huset, der brænder, så diskuterer man mellem de gamle ideologier, om branden skal slukkes på en lighedsfremmende måde eller med et teknologisk fix. Jeg tror, vi er nødt til at stille det skarpt op. Det nytter ikke hele tiden at diskutere, hvem der skal betale regningen, mens ildebranden fortsætter. Det, der har undret os, er den særlige ideologiske træghed i forhold til at kunne adaptere den nye problemstilling.

I adskiller jer vel dermed fra en samfundsanalytiker som Thomas Piketty, der gør det klart, at man ingen vegne kommer uden den sociale lighed?

Anders: ”Det synes jeg ikke er en korrekt gengivelse af vores bog. Ser du på, hvilke omstillingsalliancer, vi mener der skal skabes, så har vi præcis med-

taget den sociale kritik, og kritikken af kapitalismens, om du vil, ulighedsskabende konsekvenser. Hele den måde, vi forestiller os indretningen af en ny økonomi på, omkring nogle demokratiske og regenerative produktions- og forbrugsformer, har mange sociale lighedsaspekter indlejret ud over progressiv grøn beskatning. Det er rigtigt, at vi skriver os væk fra, at vi kan forvente en grøn omstilling inden for rammerne af det, der historisk har materialiseret sig som en velfærdsstat. I begrebet velfærd er der forskellige temaer, vi er nødt til at skille ud fra hinanden. De to vigtigste er hensynet til social retfærdighed i fordeling af goderne, og at velfærd er lig med vækst i materielle goder. Det sidste mener vi ikke er foreneligt med en bæredygtig stat”.

Har I gjort nok ud af at tale til den brede befolkning og at få den inddraget?

Anders: ”Vores tale om demokratiske ejerskabs- og erhvervsformer rækker bredt ud, men det er rigtigt, at man før eller siden må adressere nogle af de bekymringer for den grønne omstilling, der uden tvivl er i den brede befolkning. For eksempel hvad der kommer til at ske på arbejds-

markedet for mennesker med faglærte og ufaglærte uddannelsesbaggrunde. Det er jo noget, fagbevægelsen kigger på i øjeblikket. Omvendt peges der også på de mange nye job i en cirkulær/regenerativ økonomi. Der skal opstilles elbils-ladestandere, cykelværksteder osv, og det kræver en aktiv arbejdsmarkedspolitik, hvor nogle skal op- eller genkvalificeres. Måske skal der være en grøn jobgaranti, således at samfundet også behandler folk, der bliver ramt af arbejdsløshed, bedre. Deres kapaciteter kunne udnyttes til opgaver i den grønne omstilling, der ellers ikke ville blive løst. Man kan forestille sig mange typer af opgaver, der gør omstillingen mere socialt inklusiv”.

Mere demokrati, også lokalt, er afgørende for løsningen

Nogle forskere – især inden for naturvidenskab – siger, at skal vi nå i mål med den grønne omstilling, så er vi nødt til at have en mere autoritær styreform. Måske er det kun kineserne, der når at løse krisen?

Rasmus: ”Den måde vi udruller demokratiet på, giver borgerne en mulighed for at tage ansvar. Der kan dog blive et langt større demokratisk beslutningsrum. Lad os f.eks. tage ejerskabsformerne i landbruget. Mindre end 1% af befolkningen ejer over 60% af arealet. Der er behov for større offentlig adgang til jorden. Altså både en demokratisering med det formål, at der kommer mange forskellige ejerskabsformer og en højere grad af lighed. Vi tror det kan ske, for-

di vi kan se i alle undersøgelser i løbet af de sidste 10-15 år, at bekymringsniveauet i forhold til klima- og biodiversitetskrisen er støt stigende, og nu er meget, meget højt. Borgerne er sådan set klar til at tage de

” Der kan dog blive et langt større demokratisk beslutningsrum. Lad os f.eks. tage ejerskabsformerne i landbruget. Mindre end 1% af befolkningen ejer over 60% af arealet. Der er behov for større offentlig adgang til jorden”

demokratiske beslutninger, men mulighederne er ikke stillet til rådighed for os endnu. Denne utålmodighed i argumentationen må endelig ikke forveksles med en overspringshandling som resulterer i, at man bare må finde den rette diktator. Det er altid en drøm indenfor alle former for utålmodighed. Det er tværtimod, fordi vi sådan set er parate. Man kunne næsten sige, at de traditionelle ideologier på en måde tager farten ud af det, vi allerede er motiveret til”.

Anders: ”Må jeg tilføje, at demokrati både er en livsform og en styreform. Og det Rasmus snakker om, er den ene halvdel af det, vi ret klart skriver, nemlig at vi vil demokratisere demokratiet, ikke afvikle det. Her er vi i dialog med nogle af de initiativer, der er rundt omkring i forhold til at styrke det samtalebaserede demokrati. Alle kender Klimaborgertinget, som arbejder i øjeblikket. Vi foreslår i bogen at gøre det permanent i form af det, vi kalder et ”bæredygtigheds-andetkammer” til Folketinget. Det bør bestå af lodtrukne borgere, der har til opgave at medkvalificere – ikke bestemme over – lovgivningsprocesser i forhold til,

om dansk lovgivning er i overensstemmelse med globale og langsigtede bæredygtighedsmålsætninger. Så vi er enige i, at Danmark – og demokratiet – står ved en skillevej. Og vi vil så det stik modsatte af dem, der drømmer om en øko-diktator”.

Kunne I forklare det samtalebaserede demokrati lidt mere, især i forhold til det lokale niveau? Hvordan ser I for jer, at borgerne udnytter det ansvar, som kan gøre demokratiet mere levende og bidrage til den grønne omstilling?

Rasmus: ”Det gør vi meget konkret i forhold til landbruget, også fordi vi begge to er engageret i Andelsgårde og ser det som særligt væsentligt. Landbruget er en af de absolut

største største syndere, når det kommer til klima- og biodiversitetskriserne.

Men det er samtidig landbruget,

som kan binde ufattelig meget kulstof, og samtidig øge biodiversiteten markant. Man kan demokratisere landbruget ved hjælp af et hav af ejerskabsformer. Det samme kunne gøres på transportområdet.

Borgere kan sagtens eje lokale busselskaber som det allerede findes for elselskaber. Der er mange særlige områder, hvor vi sagtens kunne lave nye typer af demokratiske virksomheder. Det viser sig også, at de demokratiske virksomheder er mere stabile. De lever længere og har en højere overskudsgrad. Når vi i bogen tager hul på det, er det, fordi der er en ny bevægelse – og en ny organisation, der hedder Demokratiske Erhverv – med den pointe, at vi har en meget stærk foreningskultur og en særlig andelshistorie at bygge på. Men der bliver faktisk ikke etableret nye typer af andelsvirksomheder i samme omfang som i andre europæiske lande. Det er som om, at vi ikke har taget fat på gen-demokratiseringen i Danmark”.

” Men der bliver faktisk ikke etableret nye typer af andelsvirksomheder i samme omfang som i andre europæiske lande. Det er som om, at vi ikke har taget fat på gen-demokratiseringen i Danmark”

Anders: ”Når I spørger til det lokale niveau, så må vi nok indrømme, at vores bog er ret statscentreret. Vi skriver mest om, hvad der foregår på et nationalt dansk niveau. Men på kommunalt niveau sker jo en hel masse ting omkring den grønne omstillingsdagsorden og har gjort i et stykke tid. På en måde sker der også meget transnationalt i EU og i globale institutioner.

Vi er i andre sammenhænge meget engageret i det lokale og kommunale niveau, som er meget vigtigt i omstillingen i et land som Danmark, hvor vi har en høj grad af kommunalt selvstyre. Kommunerne har råderum over vigtige aspekter af omstillingen, og der er både foreningstraditioner og

lokalde-mokratiske traditioner, der bliver genoplivet alle vegne – Samsø, Sønderjylland, Ærø mv. Overalt vokser der loka-

le civilsamfundsinitiativer frem.

Men en af mine kæpheste i den sammenhæng vil så være, at der - ligesom på det nationale niveau - er brug for nye formelle, borgerengagerende og rådslagende institutioner på lokalt niveau, som formidlere mellem borgere og myndigheder. Igen, hvis vi skal have indløst det normative overskud, så bliver der brug for flere og en styrkelse af den type af organiseringer lokalt, hvor folk jo bor, arbejder, og engagerer sig”.

”Den bæredygtige stat” fra Hans Reitzels Forlag til kr. 250,-

Hvordan kan vi undgå pseudo-inddragelse?

Foto fra Folkemødet på Bornholm.

Det er mere reglen end undtagelsen, at borgerting og andre demokratiske eksperimenter ender som pseudo-inddragelse. Artiklen giver på baggrund af en række udenlandske erfaringer nogle bud på, hvad der skal til for at lykkes med demokratisk fornyelse

Af Anne Tortzen

I disse måneder lægger et klimating bestående af 99 tilfældigt udvalgte borgere sidste hånd på deres anbefalinger og idéer til politikerne om klimapolitikken. Også Frankrig og Storbritannien har for nylig nedsat borgerting som en vej til at involvere flere i løsningen af klimaudfordringerne.

Mange lande og lokalområder eksperimenterer med direkte demokratiformer som borgerting, borgerbudgetter og borgerforslag. Det er der flere grunde til: Der er brug for nye deltageskanaler for at modvirke et demokratisk underskud og en voksende tillidskløft. Samtidig er der et stort behov for at involvere flere parter i at løse komplekse samfundsmæssige udfordringer på områder som klima og miljø.

Lykkes eksperimenterne så? Desværre er svaret temmelig skuffende: Det er mere reglen end undtagelsen, at demokratisk fornyelse får karakter af pseudo-inddragelse. Det danske klimating er på mange måder et skoleeksempel på, hvad der kan gå galt, når vi forsøger os med demokratisk fornyelse. Det er blevet kritiseret for at stå på et alt for snævert og svagt mandat: Opgaven er beskrevet, så den i praksis begrænser borgernes idérigdom, da tingets forslag skal flugte med regeringens økonomiske politik. Desuden har klimaministeren ikke forpligtet sig til at bruge klimatingets

anbefalinger. Endelig mener kritikere, at tingets arbejde er presset både på tid og ressourcer.

Erfaringer fra fire byer

Så hvad skal der til for at lykkes med demokratisk fornyelse? Det har jeg søgt svar på i fire europæiske byer, der går foran med at afprøve nye demokratiske kanaler. Gennem interviews med forskere, borgere og politikere har jeg afdækket de konkrete erfaringer fra fire byer, der har valgt forskellige veje til demokratisk fornyelse: Reykjavik er en pionér inden for direkte digitalt demokrati med digitale platforme og crowdsourcing.

Glasgow eksperimenterer med borgerbudgetter for at styrke det nære demokrati og give ressourcetsvage borgere en stemme. I Amsterdam har en gruppe borgere samlet sig i en bevægelse, som presser på for lokal selvforvaltning, mens Barcelona er i fuld gang med at indføre en ny politisk kultur med direkte borgerdeltagelse som omdrejningspunkt.

Erfaringerne fra de fire byer tegner et ret tydeligt billede af, hvilke drivkræfter og faldgruber, der er på spil i demokratisk fornyelse:

- **Pres nedefra.** Et folkeligt pres er en vigtig drivkraft for demokratisk fornyelse. Initiativer til demokratiske eksperimenter er i alle fire byer – i større eller mindre grad – kommet på dagsordenen som resultat af et pres fra borgere, sociale bevægelser og lokalsamfund om mere direkte indflydelse på beslutninger, der vedrører deres hverdag. Tillidskriser kan drive forandringer.
- **Små, afmålte skridt.** Demokratisk fornyelse tager form af små, afmålte skridt snarere end grundlæggende forandringer af de demokratiske og politiske systemer. Den demokratiske fornyelse foregår oftest i reservater,

der ikke for alvor forandrer de politiske systemers måde at fungere på – og ikke udfordrer de valgte politikeres magt.

- Pseudo-inddragelse. De valgte politikere er usikre og tøvende i forhold til at lade borgere få indflydelse gennem direkte demokratiske kanaler. En tøven, der viser sig som pseudo-inddragelse, hvor borgere bliver inviteret til at deltage, men ikke opnår reel indflydelse eller får mulighed for at rykke ved de mest påtrængende problemer. Eksperimenter med direkte demokrati bliver desuden ofte 'hegnet ind', så de ikke får betydning for de politiske systemers virkemåde og magtfordelingen.

Hvad skal der til?

Nu er 100.000 kroners spørgsmålet naturligvis: Hvad skal vi så gøre for at undgå, at demokratisk fornyelse ender som spild af tid og penge – og måske endda puster til borgernes mistillid til både politikerne og det demokratiske system? Her er fire gode råd om, hvad der skal til for at lykkes med demokratisk fornyelse:

- Politikerne skal gå foran. Politisk lederskab er centralt. Hvis det skal lykkes at skabe en god sammenhæng mellem de repræsentative og de direkte demokratiske kanaler, har de valgte politikere brug for mere viden om, hvad de nye demokratiformer kan, og brug for at være med til at afprøve nye tilgange og drage læring fra dem. Derfor: Politikerne skal gå forrest, spille en aktiv rolle og gøre sig erfaringer med nye former for dialog og deltagelse.
- Lad jer ikke forføre af digitale løsninger. Digitale delta-

gelseskanaler kan være forførende, fordi de kan tilbyde synlig og omfattende borgerdeltagelse nemt, hurtigt og forholdsvis billigt. Men det er ikke så enkelt som det ser ud til. Digitale deltagelseskanaler er ikke i sig selv en garanti for god demokratisk kvalitet eller dialog. Vellykket digital deltagelse kræver organisatorisk oprustning (til at modtage, behandle og besvare input, idéer etc.) og virker bedst som supplement til ansigt-til-ansigt deltagelse.

- Kompetencer er nøglen. Invester i kompetencer og kapacitet. Demokratisk fornyelse er ressourcekrævende – for at lykkes skal eksperimenter bakes op med både ressourcer og kompetencer. Der er stort behov for at opruste de uformelle ledelseskompetencer hos de medarbejdere i det offentlige, der skal stå for brobygning, kobling og facilitering af dialog og samarbejder med borgere og andre parter.
- Få de 'svage' med. Gør en særlig indsats for at få de såkaldt 'ressourcesvage' borgere og lokalområder med. En stor udfordring i arbejdet med demokratiske eksperimenter er, at deltagelsen ofte er ulige fordelt – til fordel for de 'ressourcestærke' borgere. Her er det afgørende at arbejde opsøgende med 'ressourcesvage' borgere og lokalområder. Hav øje for – og understøt – hverdagsdemokratiske tiltag i lokalområder og offentlige institutioner, hvor lokale ildsjæle og kommunale medarbejdere i frontlinjen ofte spiller en central rolle.

Det lange, seje træk

Til slut skal vi tilbage til den danske virkelighed og klimatinget, der som det fremgår, ikke er det første demokratiske eksperiment, der støder på udfordringer. Det er ærgerligt, men forventeligt.

Dybest set handler det om fordelingen af magt og indflydelse. At ændre afgørende på magtfordelingen kræver et langt sejt træk – og en bred folkelig opbakning. Så måske skal det blive værre, før det bliver rigtig godt...

Anne Tortzen er direktør, Center for Borgerdialog (<https://centerforborgerdialog.dk>), rådgiver og forsker

Deliberativt demokrati

- Kaldes også 'samtaledemokrati'
- Demokratiform, der bygger på dialog mellem borgere med forskellige interesser for at nå frem til fælles beslutninger.
- Idealet i deliberativt demokrati er en ligeværdig dialog, der gør deltagerne kloge på andres holdninger og interesser og giver dem politisk selvtilid

Interview med Connie Hedegaard

”Vi skal ud over stepperne nu”

”Jeg tror, det er for sent, hvis man først inddrager borgerne til allersidst, når det hele er gået i hårdknude”. Foto fra hjemmeside.

Ved Ole Busck og Toke Haunstrup

Coronakrisen er blevet håndteret med en vis succes på meget centralt niveau af en handlekraftig regering – er det også det, der skal til for at sikre den grønne omstilling? Eller hvor vigtigt er det i dine øjne, at befolkningen bliver mobiliseret og ansvarliggjort gennem lokale deltagermuligheder?

”D et er helt afgørende - men referencen til Covid 19-krisen er også god, for det viser, at man faktisk godt som politisk leder kan få respekt, hvis man tager ansvar og stiller sig i spidsen også for det, der er svært. Og vi har set, at man faktisk godt kan få mennesker til at ændre adfærd. Grundlæggende har danskerne jo accepteret det, så jeg synes, det er en lære at tage med fra den pandemi, vi stadig er i, at man godt kan håndtere store forandringer på kort tid. Og de, der tør tage ansvar både i erhvervsliv og i politik og stille sig i spidsen, vinder respekt.

Men den lokale deltagelse er helt afgørende. Du kan ikke lave så store forandringer i demokratiske samfund – jeg vil påstå, det ikke er gået op for ret mange, at vi skal nå 70 pct. reduktion i 2030 og 100 pct. i 2050 – det er kun muligt, hvis befolkningen er med. Ellers vil der være for mange steder på vejen, hvor politikerne bliver bange og ikke tør handle. Vi så det allerede i forbindelse med vedtagelsen af en CO2-afgift. Uhh-ha, det er farligt. Jeg tror, at når du forklarer mennesker, hvad det går ud på, inddrager dem i alle

spørgsmål – ikke bare på pseudovis – men ved at sige: Vi er reelt i tvivl om det her, altså stiller nogle reelle valg op undervejs, så tror jeg, du vil se flere mennesker, der gerne vil tage del. Ikke 100 pct. måske, men jeg tror, der er flere mennesker, der gerne vil deltage. Og jeg mener det haster.

13 klimapartnerskaber

Jeg er stor tilhænger af de 13 klimapartnerskaber med erhvervslivet, men det skal modsvares af, at man er meget mere bevidst om dialogen med danskerne, befolkningen. Der skal gang i den dialog. Kommunalvalget senere i år vil være en god anledning, for rigtig mange af de steder, hvor den grønne omstilling bliver konkret, håndgribelig og synlig, er jo lokalt. Derfor vil de kommuner, der har gjort sig umage med at række ud til borgerne på en anden måde lykkes.

Hvis man siger, at der er tre fokuspunkter for omstillingen: teknologien, den strukturelle/politiske og de individuelle valg, så synes regeringen primært at satse på teknologien – hvordan mener du modstanden både blandt politikere og organisationer mod at fokusere på det strukturelle/politiske og det individuelle kan brydes?

”Ja, det strukturelle kræver jo politisk mod. Nu hvor vi har den brede enighed, burde man også på Christiansborg gå i gang med noget af det strukturelle – og hvad er

det? Det er jo fint nok med energi-øer og det der, men hvad med det mere nærliggende? For eksempel kan det være billigere at flyve fra København til Aalborg end at tage toget. Det er jo noget strukturelt. Der er noget fundamentalt, der skal laves om i måden, vi gør tingene på.

Ændring på familieniveau

Vores fødevarerproduktion er nødt til at blive forandret. Men det er man jo lidt håndskey overfor. Jeg mener, at lige præcis nu, hvor vi har en så stærk politisk enighed, er der jo en god chance for, at vi kunne tage fat i noget af det strukturelle – og det er jo der, borgernes engagement betyder noget. Det er borgerne, der kan tænke og sige, vi ved godt, det ikke er enkelt, men vi er med jer, og vi tager også ansvar på vores arbejdsplads og i vores husholdning, hvad vi nu kan i forhold til, hvad vi vælger at købe og forbruge. Det sender jo signaler til politikerne og til dem, der producerer vores ting.

Vi har brug for indsats på alle tre niveauer. At tro vi kun skal satse på det teknologiske, duer ikke. Den skal bidrage, men det er også et andet mindset, en anden måde at skabe værdi på, der skal til. Det kræver også, at man tænker anderledes, når man laver økonomiske modeller i Finansministeriet. Klimaet skal integreres i alle store beslutninger – og det handler ikke kun om teknologi.

Samarbejde mellem det offentlige og private

Meget af det, der skal til for, at virksomhederne investerer i teknologierne, er noget med standarder, vilkår og innovation. Noget som i den grad kræver politik, og det er derfor, det kræver samarbejde af et sjældent set omfang mellem det offentlige og det private, men også mellem forskellige politiske niveauer i EU, nationalt, regionalt og lokalt. Der er brug for det hele, helt ned til den enkelte borger – og det er jo det, der gør det så afsindigt svært og komplekst. Det er derfor, jeg tror, det er for sent, hvis man først inddrager borgerne til allersidst, når det hele er gået i hårdknude.

Det er afgørende at have de engagerede danskere med, der gerne vil være med i den her samtale, for Bruxelles f.eks. kan jo ikke kommunikere med hele Europa på én gang. Og Christiansborg kan heller ikke kommunikere med hele Danmark på én gang. Det er vigtigt, at der sidder nogle ude ved kantinebordene, i familiens kreds, i fredagssnakken – at der er nogle derude, der faktisk føler, at det her også er deres projekt, og at det ikke kun er noget, de laver inde på Christiansborg.”

Men hvad kan vi forlange af borgerne? Svend Auken sagde i sin tid: ”vi kan jo ikke forlange af fru Jensen, som på cykel har hentet børnene i børnehaven og vuggestue og skal hjem og lave aftensmad osv., at hun skal lave helt om på sine valg, det må være noget, vi skaber bedre rammer for inde fra Christiansborg.

”Jeg er enig i, at der er meget, der skal lægges til rette fra Christiansborg og fra virksomhederne, så det bliver enkelt for fru Jensen, og tiden er knap, men jeg ville da nødig leve i et samfund, hvor alverdens fru Jensener ikke har noget at skulle have sagt. Da Danish Crown for nogle år siden med-

delte, at nu ville de også være CO₂-neutrale i 2050, spurgte en journalist direktøren, ’hvorfor siger du det nu, det kunne du da også have sagt for fem år siden?’ Så svarede direktøren: ’Jo, men for fem år siden var efterspørgslen der ikke’. Altså, det spiller jo en rolle for, hvad de store virksomheder gør eller ikke gør, hvad fru Jensen eller hr Hansen vælger at købe eller mene eller investere i.

Bare se de to klimavalg i 2019, det kom jo ikke ud af det blå. Det var fordi, der var nok danskere, der sagde, at det her er altså vigtigt, vi synes ikke Christiansborg gør nok, hverken Lars Løkke eller Mette Frederiksen. Kom nu! Så kom det pres, der gjorde, at alle partierne syntes, de var nødt til at sige noget konkret om det, og halvanden måned efter valget var der en 70 pct. målsætning med opbakning fra Dansk Industri.

Lettere at engagere sig

Det betyder noget, at mennesker engagerer sig. Det er ikke for de 100 pct., det vil det aldrig være, men for dem, der godt gider, her skal man gøre det enklere. Med de

digitale kommunikationsmidler burde der være nogle smarte måder at inddrage den interesserede dansker i beslutninger på. Men igen: pas på med pseudo-demokrati. Man skal turde lægge nogle reelle tvivlsspørgsmål ud og få reel rådgivning.”

Man kan jo sige, at den nuværende regering er meget forsigtig med at lave tiltag, der påvirker folk i dagligdagen, og de har hockeystaven som strategi, er det holdbart? Har de fået fat i det med at engagere folk?

”Det er tydeligt, at regeringen synes, det er svært, men man gør opgaven sværere for sig selv på længere sigt. For hvis ikke man tør sige direkte til danskerne: Ved I hvad, det her er svært, og indimellem er der nogle af jer, der vil komme til at mærke noget. Hvis ikke man tør sige det ligeud, så skaber man nogle meget store problemer for sig selv.

Der er lidt for mange politikere, der har sagt, at de 70 pct. kan vi nå nærmest uden, at nogen mærker noget. Folk er jo ikke idioter, de ved da godt, det ikke er nemt, og jo før man kommer ud af den vildfarelse jo bedre.

Fødevarer som fællesprojekt

Men der er jo også muligheder i det, der er job, der er eksport, hvis vi gør det godt. Vi er nødt til at kigge på vores fødevarerproduktion, men er man i Fødevarerforbundet, så er man selvfølgelig bekymret. Hvad kommer det til at betyde, hvis vi skal have mindre animalsk produktion? Jo før man får en åben erkendelse af, at det er svært, jo bedre. Jeg tror også, at vi har mulighed for at gøre det til et nyt fællesskabsprojekt. Desuden går man glip af mange gode løsningsforslag, hvis ikke man tager dialogen.”

Når du siger ”pseudo-inddragelse”, mener du så, at det nedsatte klimaborgering, som jo er begrænset ved, at deres forslag skal ligge indenfor regeringens økonomiske ramme og ikke har et tilsagn fra ministeren om, at forslagene vil blive fremlagt for Folketinget, er udtryk for det?

”Det kommer an på, hvordan de rent faktisk vil gøre det. Jeg kan godt forstå, at den, der sidder med ministeran-

➔ *Jeg vil påstå, det ikke er gået op for ret mange, at vi skal nå 70 pct. reduktion i 2030 og 100 pct. i 2050 - det er kun muligt, hvis befolkningen er med*

► svaret, ikke vil udstede en blankocheck, ligegyldigt hvad der måtte komme. Det er fair nok, men det vigtige er jo, at hvis vi står om et år eller to, og der slet ikke er noget, der er blevet taget op, så er der da et problem.

I Frankrig fik den nedsatte forsamling besøg af både Macron og premierministeren samt alverdens eksperter og NGO'er. Der var meget presse, og over de seks weekender fik de opbygget stor viden om tingene og kunne jo også godt se kompleksiteten og de svære valg, der skal træffes. Så jo før man kommer i gang med den øvelse des bedre, for ellers risikerer man jo, at der bliver færre og færre mennesker, der sidder i toppen og finder på meget interessante ting, mens bunden kobles af.

Vi skal undgå polarisering

Det er store udfordringer, vi har foran os. Lige nu er der bred opbakning i Danmark til klimamålene, men tag ikke fejl, det kan stadig blive til polarisering. Vi skal ud af en økonomisk krise, også jobmæssigt, og hvis det bare bliver noget, de sidder og bøvler med på Christiansborg, så er der et polariseringspotentiale, som vi ser tendenser til rundt omkring i Europa og ikke mindst i USA, og så sker der ikke ret meget. Så vi har brug for at undgå polariseringen, og jeg synes også, vi har brug for at få nogle flere stemmer frem.

Som regering og Folketing burde man bruge flere kræfter på reelt at række ud og også sørge for mere offentlighed omkring det.”

Rasmus Willig og Anders Blok har i deres nye bog, "Den bæredygtige stat" flere forslag til at styrke den nødvendige demokratisering og dermed borgerdeltagelse som vejen frem i klima- og naturkrisen. Dels et "bæredygtigheds-andetkammer" til Folketinget med lodtrukne borgere, der skal medkvalificere – ikke bestemme over – lovgivningsprocesser i forhold til bæredygtigheden. Dels en demokratisering af ejerskabsformer indenfor landbrug, transport mv. Hvad tænker du om disse ideer?

”Med hensyn til det sidste tror jeg ikke, det er ejerskabsformen, der er et problem, men vores traditioner med andelsbevægelser er vigtige. Lad os tage Arla, som jo er et andelsselskab for stort set alle mælkeproducenter i landet.

Landbrugstøtten skal bruges målrettet

Hvis de begynder at sige, at nu vil vi se klimaregnskaber for alle leverandører over en vis størrelse, så kan de jo sætte det i gang. Det er ikke så meget ejerskabsformen som det med reguleringen og det med EU's landbrugsstøtte, som man i højere grad burde få til at understøtte den her udvikling – og om man tør gå ind og bruge innovationsmidlerne målrettet det grønne.

Der er så mange ting, man kan gøre, også f.eks. i forbindelse med offentlige indkøb og det offentliges måde at bruge fødevarer på – det handler om 800.000 daglige måltider

mad. Man kunne jo dermed i den grad sende et signal til landbruget om, hvad man ønsker.

Og det med et bæredygtigheds-andetkammer. Jeg forstår godt tankegangen, men lige nu har vi jo et førstekammer, altså Folketinget, hvor alle undtagen to bittesmå partier står bag den bindende klimalov. Hvis bare de står fast på, hvad

de har sagt og følger op på den kritik, Klimarådet lige er kommet med – og det skal de – så synes jeg, vi i Danmark har værktøjet. Det lyder fint med et sådant andetkammer, men hvis vi skal bruge ti år på at lave den nødvendige grundlovsændring, lave hele systemet om, så er jeg mere til at sige,

’vi skal altså ud over stepperne nu’. Hvis vi ikke får taget fat i de sværeste klodser i løbet af de næste et-to-tre-fire år, så når vi ikke 2030-målet, så glem det!”

Krav til kapitalfondenes vindmølleparker

Lige om ejerskabet i landbruget. På Lolland er det kapitalfonde, dvs. virksomheder med sæde i København eller Berlin mv., der ejer halvdel af jorden. Er vi ikke gået for vidt med liberalisering i landbrugssektoren? Har det ikke en betydning for opbakningen til en grøn omstilling lokalt?

”Jo, det kan jeg godt se. Det ser vi jo på mange områder, f.eks. med vindmøllerne. Dengang de stod på landmandens mark, var ejet lokalt, og det var ham, der tjente penge på den, var de jo med. Men man kunne jo også stille krav til kapitalfondene, bede dem redegøre for deres

klimaaftryk, fokusere på, hvad de har af grønne og af sorte investeringer, få det gjort mere synligt gennem afrapportering og få gjort det mere risikabelt, hvis der ikke investeres rigtigt.

Altså, Willig og Blok synes jo grundlæggende, vi skal lave systemet om, før vi rigtigt kan komme i gang. Men jeg

synes jo nok, at lige nu rykker det store erhvervsliv globalt, investorerne er begyndt at rykke – 66 nationalbanker har nu forpligtet sig til en del, de store pensionskasser omlægger deres investeringer fra sort til grønt.

Jeg tror, at hvis vi siger, vi først skal ændre de grundlæggende ting i systemet, så går de næste ti år med det, og i mellemtiden går alle tilbage til business-as-usual og de huller, de kom fra. Her vil jeg altså hellere bruge kræfterne på at skubbe til den udvikling, som jeg mener er i gang, også i EU, som siger, at 37 pct. af de 5.000 milliarder til genopretning skal gå til den grønne omstilling.

For resten gælder princippet, ”do no harm”, det må altså ikke gå i den gale retning. Hvis regeringerne tør stå fast på det og sige til de lande, der ikke gør det, at så kan de desværre ikke få de penge, så kan vi faktisk tage nogle af de store skridt”.

Du henviste til Klimaloven som den demokratiske baggrund for, at der så også vil ske noget – men hvad så med biodiversiteten? Mange

Men man kunne jo også stille krav til kapitalfondene, bede dem redegøre for deres klimaaftryk, fokusere på, hvad de har af grønne og af sorte investeringer

Hvis det bare bliver noget, de sidder og bøvler med på Christiansborg, så er der et polariseringspotentiale, som vi ser tendenser til rundt omkring i Europa og ikke mindst i USA

mener jo, at det er et lige så alvorligt problem som klimaet, og der har vi ikke nogen lovmæssig baggrund for omstilling.

Biodiversiteten er kompleks

”Jeg er meget enig i, at biodiversitetsområdet ikke har haft den samme opmærksomhed som klimaet. Klimavidenskaben er jo i den grad blevet formidlet. Der er dårligt nogen politiker i verden, der ikke har været nødt til at forholde sig til klimaet, og sådan er det ikke med biodiversiteten. Det der bliver kunsten både herhjemme og i EU, bliver at tænke de tiltag, der skal til af hensyn til klimaet, sammen med biodiversiteten og de andre udfordringer. Det er jo den store udfordring lige nu, kompleksiteten. Det er ikke nok bare at finde et instrument, der virker på en ting, det skal virke på mange ting på en gang – det er jo sådan set også det FN’s verdensmål går ud på!

Jeg håber jo, at de digitale muligheder, kunstig intelligens, big data osv. kunne hjælpe netop med at håndtere kompleksiteten. I Danmark er vi rigtig dygtige til det digitale, og vi er også gode til det grønne – men det bor i hver sin silo! Det skal tænkes sammen for at komme hurtigere til bedre løsninger.”

Hvad mener du, der skal til for at gøre landbruget grønt? Har det noget at gøre med bestanden af husdyr? Og hvordan fremmer vi regenerative dyrkningsmetoder, hvor kulstoffet fanges i stedet for at slippe ud?

”Det sidste mener jeg, er noget, der skal ind i EU’s landbrugsstøtte. Mens jeg var kommissær, fik vi de grønne krav ind i de 30 pct. i direkte landbrugsstøtte, men det virkede mere på at trække polakkerne op end danskerne. Men vi skal videre ad den vej. Herhjemme er dét med at trække

lavbundsjorder ud meget centralt, men jeg tror ikke, det er klogt at sige, at vi skal halvere antallet af husdyr. Jeg tror, man både gennem dialog og på den lidt hårdere måde skal gå ind og f.eks. fremme den plantebaserede produktion, som de jo også er dygtige til.

Hvem siger, at balancen mellem planteproduktion og husdyrproduktion er fastlagt en gang for alle. Det har jo igen noget at gøre med, at man begynder at sætte en pris på tingene. Nu er det jo for regeringen noget med en kommission, skatteministeriet, og der går to år osv., og tiden går. Jeg er helt med på, at der er et problem, det skal bare ikke gøres på en måde, så hele landbruget i Danmark lukker! Men det kan jo heller ikke være sådan, at hvis det klart er det mest samfundsøkonomiske at sætte en pris på CO₂, så skal det ikke gælde landbruget.

➔ *Det kan jo ikke være sådan, at hvis det klart er det mest samfundsøkonomiske at sætte en pris på CO₂, så skal det ikke gælde landbruget*

Verdensmestre i landbrugsproduktion om 10-20 år?

Der skal også være en prismekanisme, der kan skubbe udviklingen i en bestemt retning, og igen har det at gøre med forskningsmidlerne. Det kunne jo godt være, at forædlingen af plantebaserede afgrøder var vejen frem. I fremtiden vil der også være nogle helt

andre måder at producere kød på eller noget, der minder om kød. Hvis vi skal være verdensmestre på landbrugsproduktion om 10, 15, 20 år, så skal man jo tænke på, at der bliver helt andre måder at gøre tingene på.

Til det med det regenerative vil jeg sige, at så brug dog landbrugsstøtten! Vi har et erhverv, der er temmelig meget på støtten. Vi kunne sige, at når du modtager de her penge, så kræver vi noget tilbage i form af den måde, du gør tingene på, der gavner almenvellet.”

Miljøvurdering

"I vores samt andres forskning i Arktis ser vi eksempler på, at involveringen af lokales viden om eksempelvis naturen, kan bidrage til at vurdere påvirkninger, fastsætte relevante afværge foranstaltninger samt anvise, hvordan det giver mening at indsamle viden og overvåge påvirkninger på naturen".

– en lovpligtig og udfordrende arena for deltagelse, dialog og transparens

En forskningsgruppe ved Aalborg universitet, Det Danske Center for Miljøvurdering (DCEA), har i en årrække arbejdet med miljøvurderinger (VVM), og ikke mindst den borgerinddragelse, der kræves i den forbindelse. Nogle centrale forskere fra gruppen redegør her for deres erfaringer.

*Af Helle Nedergaard Nielsen,
Sara Bjørn Aaen, Sanne Vammen Larsen og Lone Kørnøv*

I arbejdet med at skabe fysiske planlægningsløsninger, der finder de bedst mulige kompromiser mellem forskelligartede hensyn og interesser, er miljøvurderingen en helt central proces og værktøj. Formålet med at miljøvurdere et projekt, plan eller program forholdsvist tidligt i en planlægningsproces er netop, at der tages størst muligt hensyn til de sandsynlige og væsentlige indvirkninger på miljøet, og ikke mindst at dette sker under inddragelse af offentligheden. Således arbejdes der med et bredt bæredygtighedsbegreb som inkluderer bl.a. biologisk mangfoldighed, klima, hensynet til kulturarv, menneskers sundhed og befolkning.

Balancering af miljøhensyn med interesser fra marked, stat og civile samfundsaktører er en klassisk udfordring for

planlægningen og miljøvurderinger. Deltagelse kan skabe processer, der åbner for balancering af de forskellige hensyn og interesser i planlægningen. Når vi arbejder med miljøvurderinger i feltet imellem planlæggende myndigheder, virksomheder, NGO'er og borgere, oplever vi, at der skabes sådanne åbninger. Dertil kommer andre fordele ved at inddrage offentligheden såsom det demokratiske potentiale, myndiggørelsen af lokalsamfund samt reducere af konflikter og mistillid mellem interessenter.

Barrierer for offentlighedsdeltagelse

Offentlighedsdeltagelse er imidlertid en udfordrende del af miljøvurderingen, da den kræver nye greb og tilgange i forhold til traditionelle planlægningspraksisser. I DCEA er vi igennem vores samarbejde med planlægningsaktører på forskellige niveauer efterhånden gentagne gange stødt ind i barrierer, der bidrager til at gøre offentlighedsdeltagelse udfordrende. Tre eksempler træder særligt frem:

- 1) En manglende fleksibilitet i det institutionelle set-up. Det kan eksempelvis komme til udtryk ved snæver tidsplanlægning med utilstrækkelig tid til en deltagelsesproces,
- 2) en manglende støtte til den enkelte planlægger i form af politisk rygdækning, videndeling og kompetenceudvikling, samt
- 3) en frygt for tab af kontrol i planlægningsprocessen grundet borgerinddragelsens noget "ustyrige" karakter.

Blandt andet på grund af de eksisterende barrierer ser vi eksempler på, at miljøvurderinger gennemføres som legitimerings- og acceptplanlægning, der opfylder lovgivningens krav, men reelt ikke indfrier deltagelsespotentialet.

Samtidig ser vi også eksempler på og potentiale for, at miljøvurderinger kan åbne planprocesser med borgere, NGO'er og virksomheder og skabe gennemsigtighed, forståelse og ansvarlighed. Det er dette potentiale, vi arbejder med i DCEA.

Potentiale i borgerdeltagelse

Nogle af de pointer, der bidrager til at udfolde potentialet for offentlighedsdeltagelse i miljøvurderingen, og som vi særligt gerne vil gøre opmærksom på er at:

- Borgere er en ressource i miljøvurderinger. De besidder en unik viden om lokalområdet og dermed også en særlig forståelse for lokale miljøpåvirkninger. Med udviklingen af lokaldemokratiske praksisser, kan der skabes nye forståelser for lokal viden og hvilken rolle denne skal spille i miljøvurderingsprocessen.
- Det er nødvendigt at sætte ambitiøse, men realistiske mål for deltagelsesprocesser. Målet er nødvendigvis ikke konsensus, men at den lokale dialog kan facilitere fælles forståelse af lokale udfordringer og muligheder, som kan synliggøre, hvad man er enige om og hvad man er uenige om.
- Unødvendig konflikt kan ofte opstå på baggrund af manglende transparens i planlægningsprocessen. Derfor er transparens i relation til bl.a. projektmål, mulighed for medbestemmelse, kompensation og fordeling af 'pains and gains' helt afgørende.

Flere af vores projekter igennem årene har i kontekst af vedvarende energi, infrastrukturprojekter, bæredygtig omstilling samt arktisk ressourceindvinding arbejdet med forholdet imellem lokal viden og ekspertviden. Det bliver mere og mere tydeligt, at i forbindelse med borgernes deltagelse i miljøvurderingsprocesser, er det vigtigt, at vi får vendt processerne på hovedet og ikke udelukkende tager afsæt i ekspertviden, men også i lokalsamfundets og borgernes viden og erfaringer samt ønsker og fremtidsforhåbninger.

I vores samt andres forskning i Arktis ser vi eksempler på, at involveringen af lokales viden om eksempelvis naturen, kan bidrage til at vurdere påvirkninger, fastsætte relevante afværgeforanstaltninger samt anviser, hvordan det giver mening at indsamle viden og overvåge påvirkninger på naturen. Samtidig kan lokalsamfundets ønsker og fremtidsforhåbninger potentielt danne baggrund for og være medskabende i vurdering af væsentlighed samt udvikle lokale tiltag, der sættes i gang som resultat af miljøvurdering og planprocesser.

Behov for støtte til borgerdeltagelsen

Vi ser også, at der kan være brug for mere synlig institutionel støtte til borgerdeltagelsen. Når vi ser ud over grænserne, er deltagelsespotentialet og samarbejdet med lokalsamfundet i miljøvurderingen flere steder stærkere institutionaliseret igennem tiltag som community-baserede miljøvurderinger, borgerbaserede ekspertpaneler og "Impact Benefit Agreements", hvor lokalsamfund og bygherre på baggrund af et projekts påvirkninger forhandler og aftaler hvilke fordele lokalsamfundet skal have ud af projektet. Generelt sigter tiltagene mod at maksimere lokale fordele og reducere negative lokale påvirkninger eksempelvis gennem udvikling af lokal uddannelse, og overdragelse af ansvar til civilsamfundet i miljøvurderinger.

Tiltagene kan dog ikke nødvendigvis overføres direkte til en dansk kontekst og de har også deres begrænsninger. Eksempelvis indgår lokale myndigheder i forhandlingerne om en Impact Benefit Agreement, uden at lokalsamfundet nødvendigvis opfatter dem som reelle repræsentanter for de helt lokale interesser.

Derudover er den digitale offentlighedsinddragelse, særligt skudt i gang af Corona-krisen, i sin gryende begyndelse. I Danmark kan borgertinget på klimaområdet være et godt bud på fremtidens digitale offentlighedsinddragelse i miljøvurdering, og derfor følger vi det tæt i DCEA.

Borgertinget er et demokratisk deliberativt forsøg på at koble dialogiske processer på borgerplan til det politiske beslutningsniveau ved hjælp af en række digitale borgersamlinger. Der udover arbejder vi i et nationalt konsortium med projektet 'DREAMS', som bl.a. har til formål at bruge digitalisering til at sikre let og lige adgang for alle til miljøvurderinger og de bagvedliggende data.

Sammen med digitalisering af miljøvurdering skal erfaringen med borgertinget i de kommende år inddrages i miljøvurderingsfeltet, og vi glæder os til at se nærmere på, hvad digital deltagelse kan bidrage med, hvad vi skal være særligt opmærksomme på og hvad vi misser, når borgerdeltagelse går online.

KLIMAKAMPEN

FRONTKAMPEN

Mange organisationer og bevægelser er optaget af klimakampen. Det er en bredt og mangfoldigt sammensat skare – politisk, socialt og aldersmæssigt. Nyt Fokus præsenterer her **Bedsteforældrenes Klimaaktion (BKa)** gennem et interview med **Kirsten Nielsen**, tovholder for BKa på Fyn.

Ved Magne Pihl og Birte Strandby

Hvad er BKa?

”Det er en græsrods- og aktivistbevægelse, der samler modne mennesker i 50+-alderen, som er bekymrede over den verden, vi efterlader til vores børn. BKa samler alle, der vil være med til at bekæmpe de truende klimaforandringer. Vi søger at udbrede budskabet om det gode klimavalg og presser politikerne til at tage ansvar og handle for en hurtig og effektiv grøn omstilling. Vi mener, at kampen mod menneskeskabte klimaforandringer er et fælles projekt for både borgere, politikere, virksomheder og organisationer.

AAMPENS

ÆMPEERE

BKa har plads til alle, der vil gøre en indsats for klimaet. Vi inviterer til engagement, fællesskab og gensidig inspiration. Nogle holder af at gå på gaden og snakke med folk, og andre går i demonstrationer eller deltager på festivaler og folkemøder. Nogle deltager i den offentlige debat i aviser, på SoMe, i radio og TV, ved foredrag, på klimapolitiske møder, og hvor det ellers er muligt at synliggøre vores fælles udfordring og opgave.”

Er der folk med fra hele det politiske spektrum? Hvis ikke, hvor ligger BKa'ere nærmest?

”Vi er partipolitisk neutrale og lægger vægt på det. Der er dog ikke tvivl om, at de fleste BKa'er stemmer på venstrefløjen og ind mod midten i dansk politik. Det er de partier, der fra starten har haft en tydelig og ambitiøs klimapolitik.”

Samarbejder BKa med andre organisationer?

”Vi samarbejder bredt med alle – unge, børn og voksne – foreninger, virksomheder og offentlige instanser, som aktivt går ind for sagen. Vi samarbejder tæt med Klimabevægelsen ▶

► i Danmark, som BKA er en del af. Desuden har vi forskellige grader af samarbejde med andre organisationer i klimakampen, som Mellemfolkeligt Samvirke, Den Grønne Studenterbevægelse, Fridays For Future, Vedvarende Energi, NOAH, Greenpeace, Danmarks Naturfredningsforening, XR og Verdens Skove. Vi finder samarbejde både vigtigt og nødvendigt.”

Kan I mærke opbakning/lydhørhed – og det modsatte – fra politiske partier, organisationer, NGO'er, ”folk på gaden” m.fl.?

”Vi mærker lydhørhed, ja. Vores navn er forholdsvis kendt i medierne og blandt politikerne, og jeg synes, der bliver lyttet. Vi bliver også kontaktet af medierne, unge under uddannelse og andre NGO'er, når der skal laves fælles arbejde og aktioner. Nogle kommuner viser også vilje til samarbejde.

Folk på gaden? Det er forskelligt. Der er nok en del, der ikke kender til os. Hvis man ikke læser klimaartikler og følger klimadebatten - eller har mødt os på gaden, kender man os nok ikke. Som regel oplever vi meget positiv respons, når vi henvender os, men det sker da, at nogen bliver irriterede og synes, vi er for meget.”

Giver diskussioner i personlige relationer, så som familie og arbejde, anledning til konflikter?

”Det gør det for nogen. Det er et stort problem. Det handler meget om temperament og holdning til, hvordan man forholder sig til det, vi kalder ”Den svære samtale”. På den ene side er det helt nødvendigt at tage samtalerne, og på den anden side støder vi folk væk, hvis det bliver konfronterende. Jeg tror de fleste af os prøver at balancere, så der åbnes for produktive samtaler. Men det er svært, for stadig mange mennesker fastholder retten til at leve som hidtil uden for mange afsavn.”

Er der nogle i BKA, der bestemmer mere end andre? Et uformelt hierarki?

”Vi er en bevægelse uden bestyrelse og formand. Det er de aktive medlemmer, der bestemmer og kommer til at tegne, hvad bevægelsen står for, og hvilke initiativer, der tages.

Vi har et fælles grundlag og en forretningsorden, som er de rammer, vi arbejder indenfor. På landsplan arbejder vi aktuelt i syv grupper. De enkelte lokalgrupper beslutter selv hvordan og med hvad, de vil arbejde. Det skal blot ligge indenfor de fælles rammer. Der vælges i hver gruppe en tovholder, som står for kontakt og koordinering med de andre grupper, der tilsammen udgør landsbevægelsen. Beslutninger om større temaer, der har betydning for hele bevægelsen, skal i princippet tages af alle og med landsmødet som er højeste beslutningsorgan - f.eks. om vores fælles grundlag. En del mindre beslutninger tages dog ofte af tovholderne, der vurderer, om noget skal sendes ud til alle eller kan

høres i tovholder-gruppen.”

Dilemmaer?

”Det at være sammensat af autonome grupper og samtidig fastholde en landsbevægelse med et fælles grundlag og udtryk kan af og til være et dilemma i sig selv. Der kan opstå uenighed om, hvor konsekvente krav vi skal stille, og om vores holdning til løsninger eller kampagner, som f.eks. opbakning til elbiler i forhold til anden form for transport. Det er hidtil lykkedes ganske godt at balancere.”

Hvor ”pæne” er I? Hvor langt vil/tør I gå?

”Vi vil gerne række bredt ud til alle i samfundet med opfordring om at deltage i klimakampen. Det betyder, at vi formulerer os respektfuldt, åbent og forsøger at være lyttende og spørgende. Måske også godt hjulpet af vores modne alder.

Samtidig ønsker vi også at være klare i målet og formulere, hvor slemt det reelt står til. Det hænder, at vi på skift er så alarmerede og fortvivlede over manglende handling og ansvarlighed, at det er nærliggende at lave aktioner, der indbefatter civil ulydighed. Indtil videre har vi tacklet det ved, at det jo står enhver frit for at deltage i Extinction Rebellion aktioner, men så som sig selv eller som XR'er. Det er der flere, der gør.

På landsplan spænder vores aktioner over indsatser som foredrag, debatarrangementer, henvendelser til myndigheder, kontakter med diverse medier, gadeaktioner og demonstrationer.”

Hvor er jeres mål blevet opfyldt?

”Vi havde i 2019 et mål om at gøre valget til et klimavalg. Det blev det. Vi havde et mål om, at DK skulle have en ambitiøs klimalov. Det fik vi. Vi arbejdede hårdt for, at olieboring i Nordsøen skulle stoppes. Det lykkedes med noget besvær og forsinket. Nu har vi et mål om, at regering og folketing skal lave en klimaplan, der opfylder målene indenfor tidsrammerne. Det ser temmelig tungt ud. Vi har desuden et mål om at gøre kommunal- og regionsvalg til klimavalg.”

Magne Pihl og Birte Strandby er med i Nyt Fokus' redaktion.

Fakta om BKA:

BKA blev startet i 2017 af Annegrethe Jørgensen efter norsk forbillede og hører under 350 Klimabevægelsen i Danmark. Læs mere på bedsteforældrenesklimaaktion.dk.

Jan Bruegel den yngre, Uden titel.
Gengiver Gud, der i menneskets
(mandens) skikkelse skaber dyrene,
før 1678, Gemäldegalerie Alte
Meister, Staatliche
Kunstsammlungen Dresden,
<https://commons.wikimedia.org>,
public domain og public domain US

Demokratikrise og økologisk krise - fallit eller vendepunkt?

To af vor tids mest betydningsfulde temaer handler om gradvise forandringer hen mod situationer, hvor der kan ske pludselige forandringer. Det ene er klima- og biodiversitetskrisen, det andet er demokratiet. Inspireret af læsningen af nyere demokratiforskere ser denne artikel på de to temaer.

Af Henning Husum

I en kendt passage fra Hemingways roman *Solen går sin gang* spørger en af personerne: "Hvordan gik du fallit". Det korte svar på spørgsmålet var: "På to måder. Først gradvist, siden pludseligt". Det beskriver, hvordan små enkelthændelser ofte passerer i ubemærkethed for så pludselig at lede frem til en situation, hvor den næste ubetydelige hændelse

bliver dråben, der får bægeret til at flyde over, korthuset til at ramle eller leder til en nedlukning af næsten alt i mange måneder.

Klimaproblemet - kendt siden 1965

Vi begynder med klima- og biodiversitetskrisen. Her har det været kendt siden 1965, hvor den amerikanske kongres i en rapport, udarbejdet af præsidentens rådgivende videnskabelige komite, blev orienteret om, at vi er i gang med et kæmpe geofysisk eksperiment ved afbrænding af fossile brændstoffer. Et hav af møder, rapporter, demonstrationer og grønne omstillingsprojekter senere viser grafer over koncentrationen af CO₂ i atmosfæren, reduktionen af is i Arktis, ildebrande og ekstremt vejr - lad mig blot stoppe listen her - at problemet stadig bliver større. Tilmed er vi undervejs i krisens gradvise tiltagen blevet klar over, at der ikke kun er tale om en klimakrise, men også en biodiversitetskrise. ►

En trappe til himlen, 1686-1700, Statens Museum for Kunst, www.smk.dk, public domain

Politikere fejler og snakker udenom

Vender vi blikket fra det globale til vores danske del af problemet, havde mange forestillet sig, at klimavalget i 2019 betød, at der kom gang i den nødvendige omstilling af samfundet. I Forståelsespapiret mellem regeringen og dens støttepartier fik det også højeste prioritet. Men siden har regeringen fået andre førsteprioriteter og lader, som om tekniske og i nogen grad økonomiske justeringer kan klare omstillingen.

Regeringen taler i ét væk om, hvor ambitiøs den er på klimaområdet, men der mangler handling. Tilmed også på det tekniske område. Det illustreres f.eks. ved regeringens egen brug af udtrykket en hockeystav, hvor man venter med at gøre noget i nogle år endnu, eller ved Klimarådets statusrapport, der dumper regeringens indsats. Foreløbig må jeg give Pia Kjærsgaard ret, når hun betegner de vælgere, der forventede, at et valg kunne ændre noget, som klimatosser.

Demokrati trængt af globalisering og neoliberalisme

For at forstå hvorfor valget af en regering, der påstår, at den har klimaet som højeste prioritet, ikke fører til, at der gøres noget ved problemet, kan vi begynde med en udtalelse af Allan Greenspan, leder af den amerikanske nationalbank før finanskrisen i 2008, som blev spurgt til betydningen af en demokratisk eller republikansk vinder af præsidentvalget. Det har heldigvis ikke mere den store betydning, svarede han, globaliseringen har fjernet betydningen af præsidentvalget. Her har vi et af de centrale forhold, som sociologen Colin Crouch peger på, når han ser globaliseringen som afgørende for, at nationale demokratier har mistet betydning, og vi har bevæget os ind i det, han kalder post-demokrati, en periode efter demokratiet, hvor vi endnu ikke ved, hvad der kommer til at afløse det.

Ud over globaliseringen peger Crouch på, at det neoliberale syn på forholdet mellem det offentlige og det private har ført til en politisk elite, der i højere grad ser sig forbundet med erhvervsinteresser end de vælgere, der har valgt dem. Det ser vi også i Danmark.

Et eksempel er regeringens tilgang til klimakrisen. Her lægger regeringen vægt på de 13 klimapartnerskaber, etableret i november 2019. Det er et samarbejdsforum med 13 dele af erhvervslivet. Hvert partnerskab ledes af en formand, som er direktør for en af virksomhederne i partner-

skabet. Ingen af partnerskaberne handler om inddragelse af civilsamfund, miljøorganisationer, fagbevægelse eller andre grupper af borgere.

Klimapartnerskabernes centrale rolle for regeringen ses af, at de er etableret af statsministeriet, ikke klimaministeriet. Den samme fremtrædende placering får klimaborgertinget ikke. Det blev etableret af klimaministeriet, ikke statsministeriet. Og medlemmerne mødtes først 24. oktober 2020, næsten et år senere end klimapartnerskaberne, efter at klimaministeren i længere tid var blevet presset til at nedsætte borgertinget.

Endelig er der langt flere referencer til klimapartnerskaberne end til klimaborgertinget i informationerne fra regeringen. F.eks. refereres der til 'klimapartnerskab' 59 gange på regeringens internetside, regering.dk, mens der er refereret til borgertinget én gang. Regeringen baserer sig således i langt højere grad på erhvervslivet end på vælgerne i klimaspørgsmålet.

Crouch trækker et forhold mere frem som årsag til, at politikerne fjerner sig fra vælgerne og får samme interesser som erhvervslivet. Det er blevet et ideal, at der sker en udveksling af ledende medarbejdere mellem det offentlige og det private. De såkaldte svingdøre. Svingdørene er også blevet hyppige i Danmark. Eksemplerne kunne være Karen Hækkerup, der efter at have været socialdemokratisk minister blev leder i Landbrug & Fødevarer, eller Lars Frelle-Petersen, der efter flere år som leder i centraladministrationen, blev direktør i Dansk Industri 2018-2020, før han i 2021 bliver departementschef i klimaministeriet.

Som de få træk ovenfor peger på, er demokratiets manglende evne til at gøre noget ved klima- og biodiversitetskrisen et resultat af en gradvis udhuling af demokratiet, hvor globalisering og neoliberalisme er afgørende.

Reparation af demokratiet

Hvor Crouch' analyse på den ene side peger på, hvor demokratiets problemer stammer fra, og hvordan de kommer til udtryk, forsøger andre at puste nyt liv i demokratiet. Her er en af de mest omtalte måder deliberativt demokrati, hvor

en bredt sammensat gruppe af borgere mødes og efter råd fra eksperter taler sig frem til en beslutning eller anbefaling. Klimaborgertinget er et eksempel på denne praksis.

Borgerting blev populære efter de irske borgerting i 2013 og 2018 ledte til lovgivning, der ligestiller homo- og heteroseksuelle ægteskaber og fjerner forbud mod abort. To

 I en kendt passage fra Hemingways roman, Solen går sin gang, spørger en af personerne: "Hvordan gik du fallit". Det korte svar på spørgsmålet var: "På to måder. Først gradvist, siden pludseligt"

 Foreløbig må jeg give Pia Kjærsgaard ret, når hun betegner de vælgere, der forventede, at et valg kunne ændre noget, som klimatosser

► kontroversielle spørgsmål som det havde været vanskeligt at finde løsninger på. De irske borgerting har været med til at bane vejen for borgerting i forbindelse med klimaspørgsmål. En af fortalerne er Rebecca Willis, der var med til at gennemføre det britiske klimaborgerting. Willis har også forsket i britiske parlamentsmedlemmers holdning til klimaspørgsmål, og en af hendes konklusioner er, at politikerne opfatter klimaspørgsmålet som en sag, de er bange for at brænde sig på. Ved at nå frem til anbefalinger gennem borgerting, mener hun, det bliver lettere for politikerne at handle.

Det er usikkert, om erfaringerne fra de irske borgerting kan overføres til klimakrisens problemer. De irske erfaringer handler om at forlige etiske uoverensstemmelser, som ikke får den store indflydelse på de flestes dagligdag. Omstillingen af samfundet til at være CO2-neutralt vil derimod betyde omfattende strukturelle forandringer af samfundet og få stor indflydelse på de flestes dagligdag. Det betyder, at man må være forsigtig med at anse borgerting for et universalmiddel.

Læg hertil, at det er et ideal i det deliberative demokrati, at der opnås enighed om anbefalingerne blandt de samtalende borgere. Det baserer sig på den forståelse af rationalitet, vi kender fra filosofen Jürgen Habermas' kommunikative etik. Men med klimakrisen står vi over for så magtfulde interesser, at det er tvivlsomt, om en gruppe af borgere kan tale sig frem til en måde, magthavernes magt og privilegier kan reduceres på.

Det er da også i dette spørgsmål om det deliberative demokratis principielle herredømmefrihed, der kommer kritik fra en anden politisk teoretiker, Chantal Mouffe, der mener, at politik aldrig er herredømmefrit, og at dette herredømme altid må problematiseres.

Udenlandske erfaringer med klimaborgerting

Vender vi os fra teori til praksis i spørgsmålet, om klimaborgerting vil kunne reparere på demokratiet, kan vi først se på det britiske borgerting, der gjorde sit arbejde færdigt i 2020. Det har endnu ikke haft synlig indflydelse på britisk politik. Eksempelvis ønsker den britiske regering nu at tillade en ny kulmine og at reducere afgifterne for indenrigsflyvning. Kulminen forholdt borgertinget sig ikke til, men ville givetvis have afvist den. Flyafgifterne foreslog borgertinget - modsat regeringen - skulle sættes op.

Ser vi dernæst på det franske borgerting, var forventningerne høje, da præsident Macron i juni 2020 accepterede 146

af det franske borgertings 149 forslag. Skuffelsen var tilsvarende stor, da den franske regering i februar i år fremsatte forslag til en klimalov. Af de 146 forslag er omkring halvdelen tilbage, og disse er udvandede i forhold til borgertingets forslag.

 Hvis demokratiet omvendt ikke kan levere på de økologiske kriser, er det så demokratiet, der går fra gradvist til pludseligt fallit?

Borgertinget har på sin seneste samling vurderet, at det er usandsynligt, at loven når målet om 40% reduktion af CO2-udledningen. Dernæst har 110 grønne organisationer - herunder NOAH's franske søsterorganisation - i et åbent brev til Macron bedt ham komme med mere ambitiøse forslag. Endelig har statens råd for sociale, økonomiske og miljømæssige spørgsmål vurderet, at lovforslaget ikke er godt nok. Tilmed skriver rådet, at lovforslagets påstand om, at det passer med borgertingets anbefalinger, er misbrug af borgertinget. For både det britiske og franske borgerting mangler vi således at se anbefalinger omsat i handling, før det støtter teorier om, at deliberativt demokrati kan reparere på demokratiet, så det kan levere i forhold til klimakrisen.

Antropocæn, antropocentrisk og globaliseret

Ud over bestræbelserne på at reparere demokratiet, som i eksemplet med det deliberative demokrati, står demokratiet overfor udfordringer, der er en følge af den dominerende position, mennesket har på Jorden.

Tre forbundne forhold er et udtryk for denne dominerende position. Det er første gang i Jordens historie, en art ændrer Jorden så meget, at arten er den afgørende geologiske kraft, og den geologiske tidsalder opkaldes efter denne art; antropocæn, menneskets tidsalder. Samtidig er vores kultur præget af tanken om, at mennesket står uden for og over naturen.

Det gør det ikke-menneskelige til ressourcer for mennesket. Endelig betyder globalisering, at mange af vore aktiviteter har konsekvenser ud over det lokale og statens grænser. De tre forhold peger på legitimitetsproblemer for demokratiet, fordi der er tre grupper, der ingen indflydelse har på beslutningerne,

men i stor udstrækning får deres vilkår bestemt af beslutningerne.

De tre grupper er de kommende generationer, mennesker udenfor det demokrati, der træffer beslutningen, og endelig andre væsener end mennesket. Der er ingen let løsning på problemerne. En trøst kan måske være, at ikke-demokratiske styreformer har samme problemer.

 For at ændre på at nutidige generationer bestemmer over fremtidige, så kan du tænke over, om vi skal have tildelt stemmer til valg afhængig af vores forventede restlevetid på valgdagen?

Pieter Bruegel den ældre, Babelstårnet, ca. 1568, Museum Boijmans Van Beuningen, Foto: Lluís Ribes Mateu

Fallit eller vendepunkt?

Hvor står vi så med kriserne for demokrati, klima og biodiversitet? Befinder vi os stadig, hvor vi med Willis gradvist er ved at gå fallit, men dog med et håb om bedring af det demokrati, vi kender, eller er vi med Crouch forbi det punkt og må se, hvad demokratiets afløser bliver?

Som Hemingway skriver, kommer fallitten først gradvis, siden pludselig. Hvis vi ikke allerede er fallit, hvilke initiativer for klima og biodiversitet er så nødvendige, for at vi ikke i 2030 pludselig erkender, at vi ikke kan nå den hastige omstilling, som klimaforskerne forklarer er nødvendig? Hvis demokratiet omvendt ikke kan levere på de økologiske kriser, er det så demokratiet, der går fra gradvist til pludseligt fallit?

Demokratiforsker David Runciman spørger, om demokratiet er fallit, når der trods manglende evner overfor klimakrisen ikke er nogen, der tør eksperimentere med at forbedre demokratiet. Han provokerer med at foreslå valgretsalden sat ned til seks år. Jeg slutter også med en provokation: For at ændre på at nutidige generationer bestemmer over fremtidige, så kan du tænke over, om vi skal have tildelt stemmer til valg afhængig af vores forventede restlevetid på valgdagen?

Note: Den antropocæne tidsalder er ikke formelt erklæret endnu af International Commission on Stratigraphy, men det skyldes primært drøftelser om, hvornår tidsalderen begynder. Nogle af de mest sandsynlige placeringer af begyndelsen er overgang til landbrug, den industrielle revolution eller ca. 1950, som nogle kalder den store acceleration.

Hvis du vil vide mere:

Colin Crouch: *Post-democracy -After the crisis*. 2. udgave. 2020. Polity forlag.

Rebecca Willis: *Too hot to handle? - The democratic challenge of climate change*. 2020. Bristol University Press.

Mile End Institute: *Democracy and Climate Change*. 2021. YouTube video, hvor Hilary Benn, Caroline Lucas, Rebecca Willis og David Runciman drøfter klimakrisens udfordringer for demokratiet.

<https://www.youtube.com/watch?v=kdpee6ZWYkU>

Chantal Mouffe: *Agonistics: Thinking The World Politically*. 2013. Verso Books.

En grøn forfatning er vigtig for et økologisk bæredygtigt demokrati

I diskussionen om nødvendigheden af mere borgerinddragelse glemmes det ofte, at Danmark i forhold til den grundlæggende demokratiforståelse, som en grøn forfatning indebærer, er langt bagud i forhold til de lande, vi normalt sammenligner os med.

Behovet for forfatningsændring gælder også for EU.

Af Niels Henrik Hooge

På samme måde som etableringen af de europæiske demokratier kan føres tilbage til den franske revolution og vedtagelsen af menneskerettighedserklæringen i 1789, er den bølge af forsøg, der for tiden skyller hen over Europa på at inddrage borgerne mere i de demokratiske processer, startet i Frankrig. Særligt interessant fra et miljø- og bæredygtighedsmæssigt perspektiv er den franske klimaborgerforsamling, der i juni 2020 fremlagde sine anbefalinger til regeringen og parlamentet. Forsamlingen, der bestod af 150 borgere udvalgt ved lodtrækning, havde fået til opgave at fremsætte forslag til tiltag, der skulle nedbringe de franske udledninger af drivhusgasser. Under processen modtog den inputs fra hele befolkningen, der dog blev ud-

valgt og redigeret for at lette arbejdet med forslagene. Af klimaborgerforsamlingens 149 anbefalinger blev de 146 accepteret af præsident Macron. Anbefalingerne blev fremsat "uden filter", dels i form af forslag til folkeafstemning, fordi der var tale om forslag til forfatningsændring, dels som lovforslag og dels som forslag til administrative foranstaltninger. Forslaget til forfatningsændring, der blev accepteret

➔ *Enhver politik, der tager sigte på at skabe lige konkurrencevilkår for vedvarende energi, bør som minimum indeholde planer om en revision af EURATOM-traktaten*

af præsidenten, tager sigte på at styrke beskyttelsen af biodiversitet, miljø og klima. Regeringen er dog senere blevet kritiseret for at have udvandet nogle af forslagene.

Konferencen om Europas fremtid

Det ambitiøse borgerinddragelsesprojekt fortsatte på europæisk niveau ikke mindst efter pres fra Frankrig og Tyskland. Således offentliggjorde EU-kommissionen i slutningen af 2019 en plan for den såkaldte Konference om Europas fremtid, hvis sigte er at udvikle forslag til, hvilken vej EU skal følge. Konferencen, der starter på Europadagen d. 9. maj 2021, inddrager EU's institutioner, EU-medlemslandenes parlamenter og civilsamfundet, herunder ikke mindst borgerne selv. Oprindeligt skulle processen vare i to år, men på grund af coronakrisen er den forkortet til et enkelt år og slutter i foråret 2022, under det franske EU-formandskab.

Igangsættelsen af konferencen blev bl.a. forsinket på grund af uenighed om mandatet for konferencen. Nogle EU-medlemslande og EU-parlamentet og Kommissionen var åbne for, at den kunne munde ud i forslag til ændringer

Den grundlovgivende forsamlings første møde på Christiansborg Slot i 1848. Maleri af Constantin Hansen, Wikipedia.

af EU's forfatningstraktater, men Det Europæiske Råd stillede sig på tværs. Den danske regering forholdt sig i denne sammenhæng passivt, selvom Danmark er et af de lande, der har mest at vinde, hvis EU's traktatgrundlag ændres til i højere grad at fremme vedvarende energi, energieffektivitet og energibesparelser.

Traktatændringer på energiområdet er nødvendige

Nødvendigheden af forfatningsændring hænger ikke mindst sammen med, at EU længe har manglet en tidssvarende vision, der kan udgøre et nutidigt svar på Den Europæiske Kul- og Stålnation. Herudover er der almindelig enighed om, at EU's grønne omstilling foregår for langsomt. Ingen af de tiltag, der hidtil er foreslået af EU-kommissionen eller vedtaget af Det Europæiske Råd er nok til at opfylde Parisaftalens målsætninger, hvad der også gælder for EU-medlemslandene.

Nu som før er et af de største problemer, at vedvarende energikilder ikke har lige konkurrencevilkår i forhold til de konventionelle energikilder. Konkurrenceforvrængningen starter allerede på EU's konstitutionelle niveau: A-kraften står for en tredjedel af EU's elektricitetsforsyning, men på

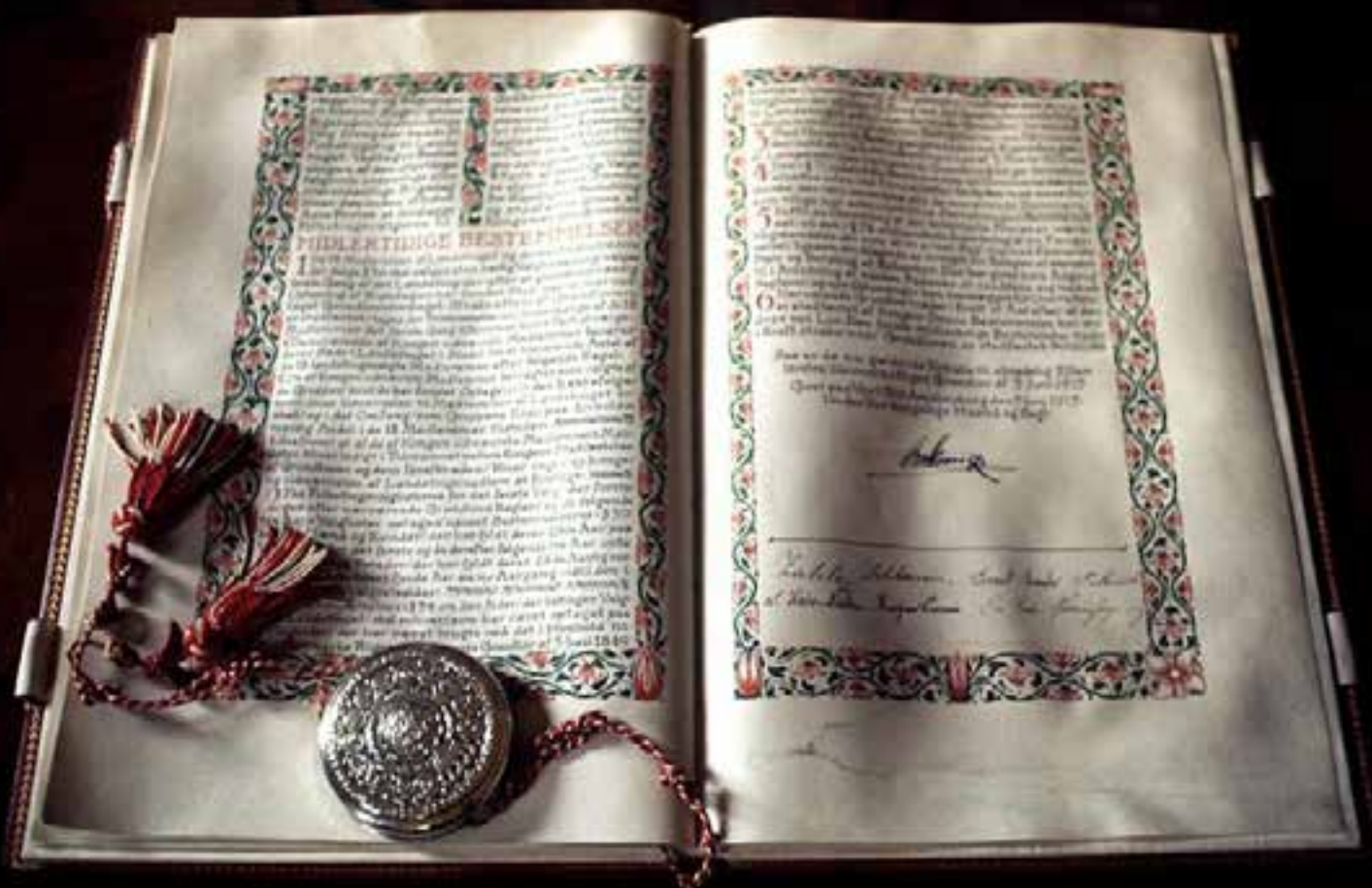
længere sigt vil andelen falde. Den har imidlertid stadigvæk sin egen specielle forfatningstraktat – EURATOM-traktaten – hvilket betyder, at en enkelt energikilde og en enkelt industri sektor bliver behandlet anderledes end alle andre sektorer, fordi EURATOM legaliserer direkte og indirekte økonomisk støtte i EU-fællesskabsregi.

Ombytning af traktater

Såfremt man ønsker en bæredygtig europæisk energiforsyning, er konklusionen derfor klar: Enhver politik, der tager sigte på at skabe lige konkurrencevilkår for vedvarende energi, bør som minimum indeholde planer om en revision af EURATOM-traktaten. Uafhængigt af de førnævnte valgmuligheder bør man tillige udforske politiske mekanismer på det europæiske niveau, inklusive EU's forfatningsniveau, der tager sigte på at udvikle og modne den vedvarende energis teknologier.

I 2016 tog den østrigske regering handsken op og præsenterede et forslag til en protokol, der skulle tilknyttes Lisabon-traktaten som anneks. Hensigten er at forankre en europæisk energiomstilling på forfatningsretsligt niveau ved at forfølge energipolitiske mål som vedvarende energi, energieffektivitet og energibesparelser, fremme af forskning og

➔ *I EU er Danmark, Irland og Cypern de eneste medlemslande, hvis forfatninger ikke indeholder miljøbestemmelser*

Grundloven af 1915, som den kan ses på Christiansborg.

investering og understøttelse af EU-medlemslandenes aktiviteter på disse områder.

Her i Danmark støtter NOAH, Vedvarende Energi og Nordisk Folkecenter for Vedvarende Energi det udkast til en Traktat for Vedvarende Energi, Energieffektivitet og Energibesparelse, der er udarbejdet af forfatningsretseksperter Prof. Dr. Michael Geistlinger fra Salzburgs Universitet. Traktatudkastet består af EURATOM-traktaten i en ændret version, der sikrer, at favoriseringen af atomkraften i EU opgives, skrevet sammen med den østrigske regerings energiomstillingsprotokol.

Dansk passivitet på alle niveauer

I april 2019 sluttede Danmark sig i princippet til de fem andre EU-medlemslande, der ønsker en reform af EURATOM-traktaten. Et enigt Folketing tilkendegav, at det ønskede, at vedvarende energi får lige konkurrencevilkår på EU's energimarkeder i forhold til atomkraften. Et mindretal af de politiske partier ønskede tillige at pålægge regeringen at samarbejde med de EU-lande, som arbejder for at re-

formere eller ophæve traktaten. Folketingsbeslutningen har imidlertid ikke ført til ændringer af regeringens EU-politik på energiområdet, der er forblevet den samme.

Dette er desværre i tråd med den manglende vilje til at ændre de langsigtede betingelser for den grønne omstilling, der igennem årtier har præget skiftende regerings holdning til forfatningsændring, hvad enten det drejer sig om

reformer i EU eller Danmark.

Mest iøjnefaldende er passiviteten i forhold til at forandre grundloven, sidst ændret i 1953, i retning af miljø og bæredygtighed. Langt de fleste lande i verden, herunder næsten alle dem, vi sammenligner os med, har grønne forfatninger: En canadisk doktorafhandling fra 2010, der ana-

lyserer forfatningerne i FN's 192 medlemslande, når frem til, at 140 af dem indeholder bestemmelser om miljøbeskyttelse, 86 anerkender retten til et sundt miljø og 97 refererer til en regeringspligt til at forhindre miljøskader. Denne udvikling begyndte i halvfjerdsenerne og siden har næsten enhver ny eller revideret forfatning forholdt sig til miljøet. I

➤ *Den ret, der overordnet set er vigtigst at grundlovsfæste, er retten til bæredygtig udvikling, som igen forudsætter en menneskeret til natur og miljø af en bestemt kvalitet – en ret, der kan udledes fra en kombination af øvrige demokratiske grundrettigheder*

EU er Danmark, Irland og Cypern således de eneste medlemslande, hvis forfatninger ikke indeholder miljøbestemmelser.

Grønne forfatninger virker

Forfatningsmæssige regler om miljøbeskyttelse har en lang række konsekvenser i og udenfor retssystemet, der bidrager til at forbedre miljøets tilstand: Ikke blot udgør de et incitament til generelt at styrke miljølovgivningen, men de gør det også lettere at koordinere bestræbelserne på at forbedre miljøet ved at vise, hvilken retning, man skal gå, og hvilke principper, der skal følges. Herudover danner de et sikkerhedsnet, der kan udfylde hullerne mellem de enkelte love, og gør det sværere for fremtidige regeringer at rulle miljøforbedringer tilbage.

Fem typer bestemmelser anses normalt for relevante for grønne forfatninger: En individuel ret til et sundt miljø, proceduremæssige miljørettigheder (f.eks. ret til forudgående viden om handlinger med betydelige miljømæssige konsekvenser, ret til at deltage i beslutningsprocesser og mulighed for at klage til et administrativt organ eller lægge sag an ved en domstol), regeringspligt til at beskytte miljøet, et individuelt miljøansvar og forskellige andre miljøbestemmelser.

Miljøbeskyttelse som statsformål

En grundlovs betydning er imidlertid ikke kun af juridisk, men også af etisk karakter, og kan udmønte sig i rettigheder, der forbinder sig med hinanden, og ved at miljøbeskyttelse anerkendes som et af målene for statslig virksomhed. Således kan man argumentere for, at den ret, der overordnet set er vigtigst at grundlovsfæste, er retten til bæredygtig udvikling, som igen forudsætter en menneskeret til natur og miljø af en bestemt kvalitet – en ret, der kan udledes fra en kombination af øvrige demokratiske grundrettigheder.

Ved grundrettigheder - et begreb kendt fra angloamerikansk, tysk og fransk ret samt EU-retten - forstås rettigheder, som vi efter vores kulturnormer og menneskesyn anser for nødvendige for et værdigt liv indenfor demokratiske rammer, og som tjener til beskyttelse af individet eller et mindretal.

Retten til bæredygtig udvikling og natur og miljø af en bestemt kvalitet opfattet som en grundret, der relaterer sig til sikring af de sociale, tekniske og økologiske livsbetingelser, kan på længere sigt have betydning for opretholdelsen af alle andre grundrettigheder. Derved understøttes retten til bæredygtig udvikling og natur og miljø af en bestemt kvalitet af et princip, der udsiger, at dens opfyldelse indtager højere prioritet end alle andre aktiviteter.

Tredjegerationsforfatning

I forhold til grundrettighederne kan man tillige argumentere for, at en grøn grundlov har et højere og bredere etisk niveau end f.eks. den eksisterende danske grundlov, fordi

den udgør en såkaldt tredjegerationsforfatning. En førstegerationsforfatning er en forfatning, der indeholder de grundlæggende borgerlige og politiske rettigheder (menneske- og frihedsrettigheder) og en andengenerationsforfatning en forfatning, der tillige indeholder sociale, økonomiske og kulturelle rettigheder.

Forbilledet for førstegerationsforfatningerne er FN's internationale konvention om civile og politiske rettigheder og for andengenerationsforfatningerne FN's konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder, begge fra 1966. Den danske grundlov kan beskrives som en typisk førstegerationsforfatning, der garanterer rettigheder som den personlige friheds og boligens ukrænkelighed, valgret, ejendomsret, erhvervsfrihed, yringsfrihed, foreningsfrihed og forsamlingsfrihed og tillige enkelte andengenerationsmomenter såsom retten til fri undervisning i folkeskolen, skolefrihed og retten til arbejde (som dog stort set er uden forfatningsretlig betydning) og offentlig hjælp.

I tilgift hertil indeholder tredjegerationsforfatninger de såkaldte kollektive eller solidariske rettigheder såsom retten til fred, udvikling, herunder bæredygtig udvikling, og et sundt miljø. Nogle af disse grundrettigheder er relativt nye og i modsætning til første- og andengenerations-

rettigheder understøttes de ikke af internationale traktater. Der er tillige tale om positive rettigheder, der forudsætter en pligt for staten til at gøre rettighederne realiserbare, i modsætning til menneske- og frihedsrettighederne, der er negative rettigheder, fordi de pålægger staten en pligt til ikke at gribe ind i borgernes aktiviteter.

 Man kan håbe på, at der hurtigst muligt nedsættes en grundlovs-kommission i Danmark, der ser nærmere på muligheden for at indføre en grøn grundlov

Bæredygtig borgerinddragelse forudsætter forfatningsreform

Partierne i Folketinget forhandler løbende vilkårene for en grøn omstilling, der får konsekvenser mange år fremover. Indførelse af miljøbestemmelser i grundloven er en vigtig del af denne omstilling, fordi de er med til at definere rammerne for miljø- og klimalovgivning. Også i forhold til EU er det nødvendigt at erkende, at EU's traktater sætter de langsigtede rammer for den europæiske energiomstilling. Hvis man ønsker at fremme vedvarende energi, energieffektivitet og energibesparelser på europæisk niveau er der ingen vej udenom at reformere EU's konstitutionelle grundlag. Uanset hvilken model, indførelsen af en grøn grundlov i Danmark vil få som forbillede, og uanset hvordan en EU-traktat for vedvarende energi, energieffektivitet og energibesparelser kommer til at se ud, vil der være tale om et historisk fremskridt på området for miljøbevidsthed og miljøbeskyttelse. Man kan derfor håbe på, at der hurtigst muligt nedsættes en grundlovskommission i Danmark, der ser nærmere på muligheden for at indføre en grøn grundlov, og at Konferencen for Europas fremtid fører til, at EU's traktatgrundlag bliver taget op til revision på trods af modstanden fra Det Europæiske Råd.

Niels Henrik Hooge er medlem af Nyt Fokus' redaktion.

Modvækst kræver at vi løsner økonomiens greb om vores tankeverden

Den franske økonom og filosof Serge Latouche regnes for en af modvækstideens fædre og er formentligt dens mest kendte fortalere. Gennem årtier har han kritiseret den økonomiske ortodoksi og nyttetænkning i socialvidenskabene. I dette interview forklarer han, hvad der ligger i modvækstbegrebet.

Ved Niels Henrik Hooge og Mette Birchholdt

Serge Latouche er professor emeritus på Faculté Jean-Monnet for jura, økonomi og ledelse i Université Paris Sud. Han har et omfattende forfatterskab bag sig. Blandt hans kendteste værker er *Vestliggørelsen af verden: Et essay om den verdensomspændende ensretning 1989*, *Afkoloniser fan-*

tasien. Den kreative tanke mod den økonomiske absurditet fra 2004 og *Fornuftig modvækst* fra 2007. Kun sidstnævnte er oversat til dansk og anmeldt andetsteds i tidsskriftet.

Modvækst er stadig ikke på dagsordenen

Da begrebet om modvækst i sin tid blev introduceret, blev det mange steder opfattet som alt for radikalt. Nu hvor ønsket om en omfattende grøn omstilling bliver delt af den politiske midte, er accepten af modvækst så blevet større?

”Der er ganske vist bedre betingelser for en accept nu, men der er stadig begrænset accept. I medierne er man gået fra at fornægte den økologiske krise til i stedet at tale om et civilisationskollaps, og man har overset den systemændring, som modvækstbevægelsen anbefaler. De fleste kommentatorer mente, at modvækst var utopisk, unødvendigt alarmistisk og latterlig, og den var ikke på dagsordenen, da den opstod i 2001.

Tyve år senere er den lige så utopisk, selvom den overhales af det igangværende sammenbrud. Altså er den stadig ikke på dagsordenen. Tidligere var det mulige øko-kollaps en illusion, og man skulle ikke foretage sig noget. Nu er der ikke mere noget at gøre. Ganske vist har Coronakrisen fået søgelyset rettet mod det igangværende projekt i en sådan grad, at den har fået præsident Macron til at latterliggøre ”modvæksterne”, som han ligestiller med amishfolket. Jeg kan dårligt opfatte dette som nogen fornærmelse, selv om vores projekt er et andet. Det sker for at retfærdiggøre en flugt ind i rent teknologiske løsningsmodeller, uden at påvirkningerne er undersøgt og uden en demokratisk høring.”

Økonomien skal have sociale rammer

I hvilken samfundsmodel er betingelserne for modvækst bedst? Eller er denne distinktion irrelevant?

”Eftersom vækst på en måde er selve drivkraften i den globaliserede markedsøkonomi, er et angreb på væksten et angreb på økonomien selv. Imidlertid må vi pege på nogle af de selvmodsigelser, som for tiden er i omløb:

Alle siger, at de er for økologi, og man taler gerne om grøn vækst, cirkulær økonomi, økologisk omstilling eller bæredygtig udvikling – uden af den grund at sætte spørgsmålstegn ved vækst. Man lader, som om markedsøkonomien er i stand til at løse cirkelns kvadratur. I flere år har væksten været fraværende, men ikke desto mindre fortsætter man med at opstille skemaer over en vækst, som i bedste fald fortsætter i et beskedent omfang, tæt på nul. Man kunne lige så godt sige, at der ikke er og aldrig mere vil være nogen vækst! Imidlertid ved vi, at for at have en virkning ikke mindst for arbejdsløsheden kræves der vækstrater tæt på dem, som vi havde i efterkrigsårene. For at sige det rent ud, så hager vi os fast i vækstspørgsmålet, og vi ender i en ulykkelig situation, fordi det ikke vil lykkes os at løse de sociale problemer, som ligger inden for dette paradigme, og endnu mindre den økologiske krise. Følgelig skal vi holde op med kun at tænke i økonomiske baner og genfinde det sociale og samfundsmæssige element. Og med Karl Polanyis ord at sætte økonomien ind i sociale rammer igen.”

Afkolonisering af tankeverdenen

Hvordan adskiller modvækstbegrebet sig fra ideen om stærk bæredygtighed? Denne sidste fastholder den naturlige kapital som nødvendig for fremtidige generationers velfærd, hvilket øjensynligt også er tilfældet i modvækstsamfundet.

”De to begreber befinder sig ikke på samme plan. Mod-

vækst er et projekt for et postvækstsamfund. Modvækst indebærer en stærk bæredygtighed, men er ikke begrænset dertil. Modvækst indeholder en ambition om et ikke-markedsøkonomisk samfund, altså et samfund uden produktivisme og forbrugerrisme. Det kræver tekniske løsninger for at blive realiseret, men forudsætter frem for alt en afkolonisering af vores tankeverden, før vi kan indgå en social kontrakt for en bæredygtig fremtid og for en fremtid for menneskeheden i det hele taget.”

Men kan modvækst bruges i samme udstrækning i alle dele af verden? F.eks. taler FN's klimakonvention om det fælles, men differentierede ansvar. Har anden- og tredjeverdenslande efter din opfattelse ikke en ret til økonomisk udvikling?

”Jeg er først og fremmest fortaler for ideen om, at vi skal bryde med vækstsamfundet, med den økonomiske totalitarisme, altså med økonomiens kolonisering af vores ideverden. Et af mine første værker havde titlen *Vestliggørelsen af verden: Et essay om den verdensomspændende ensretning*. Det, som vi kan konstatere ved globaliseringsfæ-

nomenet, er, at alle forskelle forsvinder. Når vi én gang er sluppet af med denne blykappe af økonomisk imperialisme, må vi gentænke differentieringen, for et modvækstsamfund kan ikke opbygges på samme måde i alle dele af verden.

Hver enkelt gruppe af mennesker må selv opfinde sin fremtid og stille krav om økologisk bæredygtighed og økologisk bæredygtigt fodaftryk. Der er lang vej endnu. Økologisk landbrugsproduktion udgør mindre end to procent af al landbrugsproduktion, og af denne bruges fyrrer procent af den samlede kornproduktion til kvægfoder. Det er indlysende, at slagord om modvækst ikke giver nogen mening for de fattige lande, som har ret, ja endda pligt, til at give deres borgere et anstændigt liv, uden af den grund at falde i fælden med den grænseløse vækstreligion.”

”Jeg er for nylig kommet med ideen om at ”have nok”, hvilket jeg kalder ”mådeholden overflod”, som afløser for de ideer, der var fremherskende i halvfjerdsernes Frankrig i det, man har kaldt

”det andet venstre”. I Italien foreslog Enrico Berlinguer begrebet ”revolutionær sparsommelighed” efter de alarmerende analyser fra Romklubben. Begrebet mådeholden overflod kan forekomme selvmodsigende, men i bund og grund skal det forstås således: Der er kun overflod, hvis vi er mådeholdne, og overfloden er ikke grænseløs.”

Et eksempel på cirkulær økonomi, der ofte nævnes som en industriel økologisk mønstermodel, er Kalundborg Symbiose, som er et partnerskab mellem elleve offentlige og private virksomheder i Kalundborg. Hovedprincippet er, at en reststrøm i en virksomhed bliver til en ressource i en anden. Foto: Dan Koehl, Wikimedia Commons.

➔ *Eftersom vækst på en måde er selve drivkraften i økonomien, er et angreb på væksten et angreb på økonomien selv og dermed på den globaliserede markedsøkonomi*

► EU's grønne pagt ophæver ikke modsætningen mellem økologi og økonomi

Hvad er forholdet mellem modvækstbegrebet og social retfærdighed? Hvordan opfattes sociale bevægelser som "de gule veste" i modvækst-samfundet?

"Vækstsamfund har ikke øje for hverken social eller miljømæssig retfærdighed, da de jo er baseret på at alt måles i penge, altså med en amoralsk, eller rettere umoralsk opfattelse af verden, såvel som på overherredømme over naturen. Markedets usynlige hånd forudsætter, at man i forretningsanliggender udelukkende forfølger egne interesser. Medfølelse med ens medmennesker og eventuelt med dyr eller træer kan kun komme ind i billedet uden for det økonomiske felt eller i privatlivet.

Når medfølelsen i sidste ende forsvinder, reduceres retfærdighed til en rent formel overholdelse af kontrakter.

Et postvækstsamfund ville tage problemet om en grundlæggende retfærdighed mellem mennesker og mellem mennesker og natur op igen. "Vækstmodstanderne" kan ikke undgå at have en vis empati med de gule vestes oprør mod følgerne af den ultraliberale globalisering, selv om de gule veste ikke har en overordnet og sammenhængende vision for deres mål eller for det alternativ, der skal stilles op."

Eftersom den europæiske økonomi er den største i verden, har det betydning, hvordan den udvikler sig i fremtiden. Hvor langt ligger EU's grønne pagt efter din mening fra det, der kræves af en modvækstøkonomi?

"I realiteten har EU ligesom andre lande i verden ikke ændret sit program, som stadigvæk er knyttet til kapitalisme, økonomi og vækst og den ordoliberal ideologi. At der skulle være kompatibilitet mellem dette program og opbygningen af et bæredygtigt økosystem er en myte. Alle advarselslamper, som signalerer, at vi er på vej mod et sammenbrud, blinker rødt.

Konfronteret med Covid19- pandemien er det desuden bemærkelsesværdigt, at EU-landene lige som andre lande ikke er gået i gang med at gøre noget ved årsagerne: Afskovning, industrielt husdyrbrug, handel med vilde dyr, globalisering af handelen, masse-turisme osv. Alt håb bygger på en teknovidenskabelig flugt og udviklingen af en vaccine, mens vi venter på den næste pandemi. Green deal, i realiteten grøn vækst, indebærer et valg, hvor der ikke bliver gjort op med den selvmodsigelse, der findes mellem økonomi og økologi."

Modvækstens gode cirkel

Efter al sandsynlighed vil Coronakrisen forandre sammensætningen

40 Fra økonomisk vækst til bæredygtig udvikling

af arbejdsstyrken og betyde, at arbejdskraft fra servicesektoren overføres til andre dele af samfundet, muligvis i lang tid fremover. Vil det efter din opfattelse give mening at anvende ressourcer til at forøge bearbejdningsgraden af fysiske produkter på en sådan måde, at deres nytteværdi og dermed også deres samfundsmæssige levetid bliver forlænget, også selvom det betyder, at det i nogle tilfælde medfører en tilbagevendende til håndværkerkulturen? Hvordan er det i al almindelighed muligt at forlænge produkters levetid og hvor relevant er det i modvækst-samfundet?

"På fransk tales om den gode cirkel, bestående af otte elementer, der tilsammen beskriver, hvad modvækst er: Relokalisere, reducere, genanvende, genvinde, revalorisere, rekonceptualisere, restrukturere og redistribuere. Vi skal relokalisere, altså flytte produktion m.m. tilbage til lokalområdet, reducere forbruget, anvende produkterne igen og igen, genbruge, reparere og give produkter nyt liv, bruge produkter til nye formål, omstrukturere og omfordele.

Vi skal genopfinde en produktion, hvor landbruget bygger mere på viden fra den gamle bondekultur, og hvor industrien bygger mere på håndværk. Dette skal foregå i lille målestok og i nærmiljøet for at styrke lokalområderne, således som det anbefales af bevægelsen for byer under udvikling. Samtidig vil vi selvfølgelig kæmpe mod indbygget produktforældelse."

Cirkulær økonomi

Hvor centralt står vugge-til-vugge konceptet i modvækstøkonomien? Er det et realistisk eller

et utopisk begreb?

"Cirkulær økonomi, der foreskriver genbrug i det uendelige efter naturens forbillede, præsenteres ofte som et alternativ til modvækst. For William McDonough og Michael Braungart, der har introduceret begrebet, drejer det sig ikke så meget om at skære ned på vores forbrug og begrænse vores affald, sådan som vækstmodstanderne kræver, men

om at få produktion og forbrug ind i en god cirkel, ligesom det sker i naturens kredsløb.

Naturen producerer faktisk ikke affald, men genbruger alt. Og alligevel opererer den ikke med mådehold. Man må sætte produkternes økologiske fodaftryk i system og kun bruge genanvendelige, nedbrydelige og ugiftige elementer i fabriktionsprocessen. Cirkulær økonomi er den grønne kemis triumf, bioplastik fremstillet af kartoffelmel osv. Navnlig skal en virksomheds affald kunne bruges som råstof i en anden.

Der findes efterhånden en vis erfaring på dette område. Men selv om disse strategier af og til kan gennemføres

Et postvækstsamfund tager problemet om en grundlæggende retfærdighed mellem mennesker og mellem mennesker og natur op igen.

➔ *Slagord som modvækst giver ikke nogen mening for de fattige lande, som har ret, ja, endda pligt til at give deres borgere et anstændigt liv uden af den grund nødvendigvis at falde i fældnen med den grænseløse vækstreligion*

Fjerde internationale konference om modvækst i Leipzig i 2014. Foto: Eva Mahnke, leipzig.degrowth.org

spontant af virksomhederne, så er der ikke ret mange succeshistorier. I øvrigt kan der jo aldrig være tale om fuldstændigt genbrug, eftersom mindst en ingrediens altid må tilføres, nemlig energi. Projektet er derfor utopisk, hvis det skal opfattes som en erstatning for modvækst. Til gengæld er det interessant at fremme et sådant cirkulært forløb så meget som muligt i opbygningen af et modvækst-samfund.”

Modvækst er et mangfoldigt begreb

Modvækst er ikke kun et økonomisk, men også et kulturelt og dynamisk koncept. Er hensigten at implementere modvækst i alle dele af samfundet, eller er nogle områder ikke relevante?

”Modvækst behøver ikke at præge hele samfundet; visse områder, især det kulturelle, skal udvikles. Modvækst er et projekt, der tager sigte på at komme ud af dyrkelsen af økonomisk vækst. Dette brud vil uvægerligt få indflydelse på alle områder, herunder videnskab, som ikke i så høj grad skal tage udgangspunkt i mennesket som ophøjet væsen, teknik, som skal være mere tilbageholdende og bedre tilpasset menneskelige betingelser, og politik, som skal være mere demokratisk og mere lokal. Det, der først og fremmest skal gøres mindre, er det økologiske fodaftryk.”

Er der mere end én type modvækst?

”Eftersom modvækstsamfundet ikke bare er et alterna-

tiv, men en matrix af alternativer til den dominerende produktivisme, er det meget sammensat. Hvis vi kommer ud af den økonomiske imperialismes, den ensrettede tænkning og den globale uniformerings blykappe, der udspringer af homo oeconomicus og det éndimensionelle menneskes antropologi, bliver der adgang for en kulturel mangfoldighed, med forrang for pluriversalisme, altså forskellighed og et kulturernes demokrati, i stedet for tilhørsforholdet til en universalisme, der altid er vestligt domineret.

Det er op til hver enkelt kultur at navngive sin opfattelse af en bæredygtig og en ønskværdig fremtid. Det kan være *buen vivir* for indianerne i Andesbjergene eller *voluntary simplicity* for australierne og canadierne. ”Décroissance”, det franske ord for ”modvækst”, giver lige som det franske begreb ”laïcité”, altså ”verdslighed”, ikke rigtigt mening uden for den vestlige kulturkreds, og derfor har jeg altid afvist at tilslutte mig begrebet om ”de growth-bevægelsen”, for at forklare det ville kun give mening i det latinske sprogområde.”

➔ *Vækstsamfundet har ikke øje for hverken social eller miljømæssig retfærdighed, da de jo er baseret på, at alt måles i penge*

Læs også Serge Latouches artikel Staten og (modvækst-)revolutionen og anmeldelsen af hans bog Fornuftig modvækst.

Interviewet er oversat af Mette Birchholdt. Niels Henrik Hooge er medlem af Nyt Fokus' redaktion.

Modvækstens utopi aftegnes negativt i forhold til forbrugssamfundet, som findes i alle moderne regeringsformer.

Staten og (modvækst)-revolutionen

Artikel af den franske økonom og modvækstfilosof Serge Latouche om statens rolle i modvækstssamfundet og om betydningen af borgerinddragelse og direkte og indirekte demokrati.

Modvækst er et revolutionært projekt, for så vidt som det forudsætter et radikalt brud med det eksisterende samfundssystem, nemlig vækstsamfundet. Når vi en gang har opgivet ideen om det grænseløse produktionsfikserede samfund, drejer det sig om at opbygge et samfund med mådeholden overflod eller fremgang uden vækst. Det første brud består i at sætte vores tankesæt fri, så vi kan forlade vækstreligionen og give afkald på dyrkelsen af økonomien. Modvækst har politiske implikationer, men

➔ *Modvækst har politiske implikationer, men er ikke et egentlig politisk projekt, og af den grund er det ikke en løsning at danne et modvækstparti*

er ikke et egentlig politisk projekt, og af den grund er det ikke en løsning at danne et modvækstparti. Derudover er den ikke ét alternativ, men en matrix af alternativer. I bund og grund er den mangfoldig, fordi den åbner op for en kulturel diversitet og således fremmer pluriversalisme, dvs. en mangfoldighed af kulturelle systemer i stedet for en tilknytning til universalisme centreret om vestlige værdier.

Som udgangspunkt kan bevægelsen hen mod et samfund med mådeholden overflod således godt ske sammen med helt forskellige politiske organisationer. Derfor er det vigtigt at belyse det forhold, som består mellem modvækst på den ene side og politik i partipolitisk og samfundspolitisk forstand på den anden side, herunder ikke mindst forklare den holdning, som fortalere for modvækst har, når det drejer sig om staten: Forventes modvækst gennemført af staten – og i givet fald af hvilken stat? Eller er den tværtimod i opposition til enhver statsform?

Kulturrevolution

Modvækstens konkrete utopi aftegnes først negativt i forhold til forbrugssamfundet, som findes i alle moderne regeringsformer - det være sig republikker, diktaturer, totalitære systemer, venstre- eller højreorienterede regeringer, liberale, socialistiske, populistiske, socialliberale, socialdemokratiske, midter-, radikale eller kommunistiske partier, som alle er produktionsfikserede. De har sat og sætter stadig økonomisk vækst op som et mål, der ikke kan stilles spørgsmålstegn ved. Den ændring af kursen, som er uomgængelig, er ikke noget, som et simpelt valg ville kunne løse, altså ved at der kommer en ny regering, eller der bliver valgt et nyt flertal. Det, der er nødvendigt, er meget mere radikalt, nemlig intet mindre end en kulturel revolution, som munder ud i en dybtgående reform af samfundets politiske systemer og dermed en virkelig ny måde at drive politik på.

Direkte afstemning under et Landsgemeinde eller folkemøde i Glarus-kantonen i Schweiz. Foto: Adrian Sulc, Wikimedia Commons.

Hinsides postdemokratiet

Hvis vi i dag taler om demokrati uden først at sætte et stort spørgsmålstegn ved funktionsmåden i et system, hvor magten (altså samfundspolitikken) ligger hos "de nye verdensherrer", er det i bedste fald tom snak og i værste fald en form for medskyldighed i den totalitarisme, som udspringer af den økonomiske globalisering.

Hvem kan ikke se, at bag den politiske scenes kulisser og valgscirkus er det i høj grad lobbyisterne, som laver lovene? Det plutokratiske oligarki styrer globaliseringen. Dette "kosmokrati", der ikke har nogen formel beslutningsmyndighed, tømmer samfundet for indhold og gennemtvinger sine egne beslutninger.

Alle regeringer er, om de vil det eller ej, kapitalens funktionærer. Selv administration og forskning arbejder mere eller mindre for dette kompleks. Og politikerne – også i oppositionen – kan ikke undgå fælderne i dette politiske skuespil, f.eks. gennem udsigten til en vellønnet erhvervskarriere. Samtidig ser fascinationen af det

politiske liv ud til at vokse i takt med, at det bliver mere og mere magtesløst, og kandidaterne flokkes om hurtigst muligt at kapitalisere den relative succes af et eller andet legi-

timt krav, uden at spørgsmålet om produktivismens afskaffelse nogensinde bliver stillet højt og tydeligt.

Arkitekturen for eftertidens samfundspolitik

At skabe den rigtige og på politisk plan ønskværdige model for et modvækstsamfund, udgør ikke kun en øvelse i teoretisk refleksion, men er en vigtig etape i gennemførelsen heraf. At forsøge at komme fremad i retning af, at befolkningen regerer sig selv, hvilket udgør det demokratiske ideal, er en udvikling, som aldrig slutter. Ingen grundlov kan sikre den.

Adskillelsen mellem de regerende og de regerede kan og skal i mange tilfælde tolereres som et mindre onde, men den kan aldrig manifestere det demokratiske ideal, og derfor er eksistensen af en modmagt nødvendig. På trods af al min sympati for direkte demokrati er jeg ikke sikker på, at det er noget, som brede kredse stræber efter (og slet ikke på universelt plan på nuværende tidspunkt).

Der er bestemt en vis forfriskende naivitet i Takis Fotopoulos' ord når han skriver: "Når borgerne har prøvet et virkeligt demokrati, vil ingen fysisk eller økonomisk

➔ *Det, der er nødvendigt, er i en dybtgående reform af samfundets politiske systemer og dermed en virkelig ny måde at drive politik på*

► vold kunne overbevise dem om, at de skal vende tilbage til pseudodemokratiske organisationsformer [1]”. I midlertid viser erfaringen fra Athen, hvor beslutningerne i sidste ende blev taget af mindre end 400 individer ud af de 200.000,

præsenterativt demokrati noget overdrevet. Om man vil det eller ej, er det, nu hvor det er en del af vores tradition, ikke nødvendigvis inkarnationen af det onde. Når alt kommer til alt, er det så mindre demokratisk at blive repræsenteret af

nogle valgte end af mulighed eller ligegyldighed at lade rangspersoner og demagoger tage sig af byens anliggender?

Tilpasninger af repræsentationen, såsom retten til at af sætte de valgte, indkaldelse af ekstraordinære plenumforsamlinger, folkeafstemning efter folkeligt krav og brug af direkte deltagelse i visse tilfælde og god brug af borgermøder er tilfredsstillende overgangskompromiser. Og for eksempel på de to områder, som Castoriadis anser for afgørende: ”Fordelingen af nationalproduktet eller nationalindkomsten mellem forbrug og investeringer og den tilsvarende del til fælles forbrug, altså privat og offentligt forbrug – kort sagt, hvilken del, der skal bruges til uddannelse, transport, opførelse af monumenter eller en hvilken som helst offentlig virksomhed, og hvilken del, der skal anvendes til private borgeres forbrug efter deres eget ønske. Derudover er der behov for en samlet beslutning

Der er brug for forslag og debatter, og konsekvenserne af beslutningerne skal være indlysende for alle [4]”. Ligegyldigt hvilken formel, man vælger at anvende, er vor tids nøgleproblem - ligheden i den økonomiske magt - ikke blevet løst, og det er illusorisk at tro, at det kan løses med trylleformlen om direkte demokrati.

Hvorom alting er, hvis opbygningen af et modvækst-samfund bliver baseret på lokale demokratiske forsøg med udgangspunkt i projekter, der udspringer af selvstyre, retter problemet sig navnlig mod den politiske arkitektur på de højere trin. Demokrati kan sandsynligvis kun fungere, hvis samfundets regerende institutioner har en begrænset størrelse og er dybt forankret i egne værdier. I en pluriversalistisk udgave vil forholdet mellem de forskellige regerende institutioner i den globale landsby være reguleret af et ”kul-

Højdedraget Phnyx vest for Akropolis i Athen, hvor folkeforsamlingen samlede for at træffe beslutninger om udenrigs- og forsvarspolitik, økonomi og religion. Bystaten Athen havde i 5. og 4. årh. f.Kr. direkte demokrati, hvilket betød, at mange tusinde frie mandlige borgere tog aktivt del i det politiske liv, hvor imod kvinder, slaver og fremmede bosat i Athen var udelukket fra de politiske forsamlinger. Foto: Wikimedia Commons.

som boede i Attika i den klassiske tidsalder, noget andet.

Allerede Aristoteles bemærkede, at ”alle finder det mere behageligt at dyrke sin jord end at tage sig af politik og være dommer [2]”. Hvordan kan man gøre demokrati attraktivt, når man kigger på rutinerne, de tilbagevendende implikationer og de tværgående forventninger”, spørger Philippe Corcuff sig selv [3]. Man kan ikke hele tiden leve i ”den demokratiske heksekedel”. Der skal også være plads til andre interesser (sport, fornøjelser, leg, kærlighed, hygge med venner, læsning, musik, afslapning osv.). I Athen var ni tiendedele af borgerne som regel fraværende ved forhandlingerne, og selv om der blev betalt fremmødegodtgørelse, havde dommerne den største møje med at få folk fra torvet trukket ind i forsamlingen.

Under disse forhold virker den radikale afvisning af re-

turerne demokrati". Selvfølgelig drejer det sig ikke her om en verdensregering, men om en mindre instans til mægling mellem de suverænt regerende kræfter af forskellig status.

"Når jeg modsætter mig en verdensregering", bemærker Panikkar, som vi er enige med på dette punkt, "vil jeg ikke gå imod en universel harmoni eller mod en form for kommunikation mellem mennesker. Jeg erkender, at ideen om en verdensregering er fantastisk, og jeg forstår, at den, der støtter en sådan, ikke ønsker at blive højeste leder af menneskeheden, men tilstræber harmoni, fred og forståelse mellem folkeslag, og måske lige som jeg vil fjerne den suveræne stat.

Det alternativ, jeg gerne vil komme med, er bioregioner, det vil sige naturlige regioner, hvor husdyr, planter, vilde dyr, vandmiljøer og mennesker udgør et enkelt og harmonisk hele. (...) Vi har brug for en myte, som muliggør den universelle republik, uden brug af regering, kontrol eller verdenspoliti. Dette kræver en anden type relationer mellem bioregionerne [5]". Et sådant ideal for et demokratiernes demokrati kan kun udgøre en god hensigt, en meningsfuld horisont, som står i modsætning til en centraliseret og globaliseret stat, der på ingen måde er demokratisk, selv hvis byrden fra det økonomiske diktatur forsvandt.

Konklusion: Hverken anarkisme eller demokratisme

Jeg har altid været mistroisk over for ukritisk dyrkelse af demokratiet. Og alligevel mener jeg, at der ikke er noget andet muligt politisk ideal end selvstyre og dermed direkte demokrati. Selv om dette ideal udgør en horisont for meninger og politisk handling, betyder det imidlertid ikke, at det kan gennemføres, eller at man skal ofre sit og endnu mindre andres liv for det. Der er så mange farer, der truer den revolution, som skulle indføre idealet, herunder at lederne vender sig mod et demokratur (drevet af et diktatur) eller mæsker sig i en demokratisk sump (drevet af mafiaen eller andre forbrydere), at det vil være bedre at nøjes med at leve under en ufuldkommen regeringsform, for så vidt som sidstnævnte levner plads til håbet om, at modmagts kræfter vil forandre den, og ikke mindst at der træffes konkrete foranstaltninger, som fører til skabelsen af et samfund med mædeholden overflod.

I sidste ende er Alain Caillé måske inde på det rigtige, når han forsøger at opsætte en syntese mellem forskellige opfattelser af demokratiet. Demokrati forstået som samtykke til magt har været den mest udbredte organisationsform i historien, men for nogle er den demokratiske tilstedekomst som det, der institutionaliserer konflikten om magten, ikke noget håndgribeligt. Og for andre igen har det kun eksisteret i to

meget korte perioder – i Athen i det femte århundrede og i visse italienske republikker i slutningen af middelalderen.

Der, hvor min opfattelse adskiller sig fra deres, er på den ene side i den blindgyde, som er opstået ved det nødvendige epokeskift – altså nødvendigheden af først at "komme ud af økonomien" og på den anden side i eftersøgningen af en for enhver pris stabil organisation, som ville være den endelige løsning på den dialektiske modsætning mellem magt og modmagt eller mellem "magten over" i modsætning til "magten til", som nærer kampen for og mod magt.

Demokrati er ikke en tilstand, men en stræben, et håb. De, der med demokrati betegner ethvert system med samtykke til overherredømme, misbruger begrebet. I et samfund, der er underlagt et accepteret overherredømme, vil kampen mod den uundgåelige adskillelse mellem herskende og beherskede give den nødvendige næring til den demokratiske udvikling og være drivkraft bag realiseringen af den permanente revolution for modvækst.

Artiklen er en forkortet version af artiklen L'État et la révolution (de la décroissance) fra tidsskriftet ENTROPLA nr. 13, efteråret 2013. Den er oversat af Mette Birchholdt.

Læs også et nyligt interview med Serge Latouche og en anmeldelse af hans bog Fornuftig modvækst.

 Demokrati kan sandsynligvis kun fungere, hvis samfundets regerende institutioner har en begrænset størrelse og er dybt forankret i egne værdier

Noter:

- [1] Takis Fotopoulos, *Vers une démocratie generale. Une démocratie directe, économique, écologique et sociale* (Mod et generelt demokrati. Et direkte, økonomisk, økologisk og socialt demokrati). Seuil, 2001, p. 242.
- [2] *Politique*, IV 13 1297 B5 (fransk udgave). Han tilføjer: "Den brede befolkning er ikke utilfreds med at være udelukket fra udøvelse af magten. (Den er endog tilfreds med, at man lader den have fri til at tage sig af sine egne sager)." (*Politique*, V, 8, 1308 B 30 (fransk udgave)).
- [3] Philippe Corcuff, "Le pari démocratique à l'épreuve de l'individualisme contemporain" ("Den demokratiske udfordring sat på prøve af nutidens individualisme"). Det franske tidsskrift *Revue du MAUSS*, nr. 25, p. 77.
- [4] Castoriadis, *Une société à la dérive* (Et samfund i drift). Seuil, 2005, p. 201.
- [5] Raimon Panikkar, *Politica e interculturalità*, in *Reinventare la politica* (Politik og interkulturalitet i genopfindelse af politik), *L'Altrapagina, Città di Castelo* 1995, pp. 22/23.

Herlige Haiku-haver, m

4 SIDER MED
ANMELDELSER

”Som en ært i Guds hånd – klimahaiku, digte og andre ord om kærlighed og klimabevidsthed” af Lise Maj Jensen og ”Have Haiku” af Gitte Miller Balslev

Af Lone Belling

Sidder tilbage med en sitrende fornemmelse i krop og sind – på en gang urovækkende og livgivende. I et åndeløst øjeblik ved jeg ikke om linedanseren vil holde balancen, falde i afgrunden eller måske flyve op som en sommerfugl.

Det er den stemning, jeg sidder tilbage med efter at have læst Lise Maj Jensens bog, *Som en ært i Guds hånd* – en bog der både skaber håb og smerte med klimahaiku, digte og andre ord om kærlighed og klimabevidsthed, som bogens undertitel lyder.

Egentlig ved jeg jo stadig ikke, om menneskehedens linedans klarer klimakrisen – en smertefuld erkendelse, der også går som en sølvtråd gennem bogen, og som vækker angst, vrede og fortvivlelse, men også lyst til handling og aktivisme, som det udtrykkes i et klimahaiku:

*”Klimavreden er
Brændt varm på kærlig handling
Varm dig ved kilden”*

Som læser er man ikke i tvivl om, at Lise Maj Jensen står på børnenes, børnebørnenes og fremtidens side, og med sin poesi og essays ønsker at røre os, tænde gnister og nære flammer, der vil opluge grådigheden og lade kærligheden vinde. Hun er insisterende, men taler lavmælt og uden moralsk pegefinger til hjertet og læserens egne etiske refleksioner, som afsæt for de beslutninger og handlinger, der synes så åbenbare, at vi må gøre som borgere og fællesskaber.

*”Du er den brik der
Mangler i verdens helhed
Indtil du vågner”*

Samtidig med at Lise Maj Jensen tegner de store linjer op og fastholder læseren på situationens al-

Lise Maj Jensen: ”Som en ært i Guds hånd, klimahaiku, digte og andre ord om kærlighed og klimabevidsthed” (2020)
Forlaget Mellempgaard
Sidetal 126
Vejl. pris 150 kr.

Modvækst og demokrati

vor gennem faktabaserede klip fra dagspressen, så formår hun at gøre det levede hverdagsliv helt nært med dumme høns, kærlige pandekager, edderkoppespindets lethed og børnebørn, der skyer lige ind i hjertet. Sansemættede iagttagelser, der gør det almindelige liv dyrebart og som skaber afsæt for en dybere forståelse af livets forunderlige mangfoldighed. Jeg mærker taknemmeligheden og husker, at livet er en gave, men også en opgave, som fordrer vi ikke bare nyder og værdsætter, men også handler.

Som psykolog har Lise Maj Jensen stor forståelse for menneskers fejlbarlighed og trang til at fortrænge, lade sig overmande af følelser og miste retning i den nødvendige omstilling. Den møder hun med nænsomhed og kærlige skub, mens hun stædigt fastholder den svimlende balance mellem håbefulde scenarier, og alt det vi og ikke mindst vore børnebørn har at miste.

Men allerstærkest står hendes hudløse skildringer af egen fortvivlelse og afmagt. De viser at erkendelsen og accepten af vores sårbarhed som individer og menneskehed kan være vejen til at træde væk fra katastrofekursen.

I et af bogens længere digte: "Der er aldrig tid" skriver Lise Maj Jensen det klimastress frem, der kan ramme os alle, ikke mindst en mangeårig aktivist som hende selv, når den indre klimakatastrofe truer:

*"Jeg må gemme mig
Huden er skrællet af
Vandet mod hænderne er isnende smerte
Hjertet fryser
Polerne smelter
Jorden sejler under mine fødder før de letter
Jeg vælter bagover med flået sind"*

For så med den elskedes hjælp igen at kunne trække vejret, lære at kravle, rejse sig og sige:

*"Lad sorgens fugle flyve
Bryg champagne af vredens druer
Lyt til din sjæls latter
Og skål på din chance"*

Her viser hun en vej fra at omfavne og acceptere de stærke følelser, til at lade dem være brændkraft for en mulig bæredygtig fremtid. Måske er både de indre og ydre skyer sorte, men lad os i kærlighed til det nære, planeten og børnebørnene nyde og skåle på livet og derfra have så meget mere grund til at løfte vores stemmer og blikke og omsætte vores indre berørthed til politisk handlekraft.

Også Gitte Miller Balslev har valgt haiku som udtryk i sin lille bog, *Have Haiku*, hvor den stramme japanske 5-7-5 form (Haiku) indfanger et øjeblik haveessens i smukt samspil med bogens frodige billeder. Gitte Miller Balslev taler ikke ind i den ydre klimakrise, men nærer med sine havehaiku den indre væredygtighed. Digtene inviterer til pause og eftertænkning, til at stoppe op og værdsætte øjeblikket.

Gitte Miller Balslev: "Have Haiku" (2020), Balslev Production. (Se billedet fra hendes have øverst side 46).

Sidetæl 66

Vjl. Pris 149 kr.

*"Knasende grønhed
Evig struttende grokraft
Et knudret kålblad"*

Nok er haven disciplineret natur, ligesom haiku er et disciplinerende formsprog, men begrænsningen kan samtidig blive til en åbning mod og en omsorg for livets forunderlige leg med skønhed og forfald. Ikke uden grund har klostre traditionelt haft haver. Abildgården, kálhaven, urtehaven og blomsterfloret nærer både krop og ånd, når den ikke blot serverer medicin, kål og roser, men også inviterer til stille refleksion over liv og død.

*"En blomst om dagen
Dagligeskønhed på træk
Livscyklus i flor"*

Hvert opslag har sit eget lille stykke haveliv, hvor billedet står og vibrerer overfor det korte haiku – en vibration læseren kan vælge at synge. Gitte Miller Balslev har nemlig skrevet en lille melodi til digtene med opfordring til gentage sangen mange gange og dermed skabe en kontemplativ stemning.

*"Nu sensommerbrun
Før vibrerende lilla
Artiskokforfald"*

Af Lone Belling, konsulent, foredragsholder og forfatter til en række bøger, senest "Bæredygtighed – fra moralsk pegefinger til etisk kompas" (Mussmann 2019) og "Bæredygtig Dannelse – skitser til en empatisk verden" (Dafolo 2017).

Fornuftig modvækst

Af Niels Henrik Hooge

I de senere år er det konventionelle økonomiske vækstparadigme kommet i modvind, fordi ideen om at samfundsforbedringer kun kan måles på stigninger i BNP, ignorerer vækstens sociale og miljømæssige omkostninger. Omdefineringen af vækstparadigmet er ikke kun en sag for økonomer, hvad bogen *Fornuftig Modvækst* af den franske filosof Serge Latouche, der også har udgivet andre bøger om emnet, er et godt bevis på.

Spørgsmålet er, hvordan modvækst, der står i modsætning til både ubegrænset vækst og bæredygtig udvikling, skal defineres. Latouche sporer begrebet tilbage til slutningen af 1970'erne, hvor udtrykket *décroissance* (engelsk: Degrowth) for første gang optræder som den franske titel på en essaysamling af den rumænske økonom Georgescu-Roegen. Denne når med udgangspunkt i termodynamikkens anden lov, der indikerer, at de naturlige ressourcer gradvist udtømmes, frem til, at der findes en økonomisk vækstgrænse, som ikke kan overskrides - selv ikke ved hjælp af videnskabelige og teknologiske fremskridt. Modvækst står for vækst, der ikke er uendelig, dvs. på nogle områder moderat, og på andre for nul- eller minusvækst. Generelt kan man derfor ikke tale om modvækst som det modsatte af vækst, eftersom den også omfatter ideen om en omstilling til 'mindre, men bedre' – en reduktion af kvantitativ i sammenhæng med forøget kvalitativ vækst.

For Latouche er begrebet imidlertid først og fremmest et politisk slogan med teoretiske implikationer, der skal sprænge væksttilhængernes klichéprog, og hjælpe med til at formulere en kultursociologisk og økologisk kritik af det, der kommer efter "udviklingen". Det, som skal sikres, er et samfund, der hviler på en anden logik og en ide om en anden og bedre form for globalisering end den økonomiske. Dette samfund er ganske vist utopisk, men

en utopi i den positive betydning, at den fremkalder billedet af et politisk projekt, der kan skabe økonomisk fornuftige og afbalancerede fællesskaber både i industrilandene i nord og i udviklingslandene i syd. Det, det drejer sig om, er at producere færre, men bedre produkter ved at fjerne kilderne til spild og ved at forlænge produkternes levetid. Nøgleordene her er reevaluering, rekonceptualisering, redistribuering, lokal og regional selvforsyning, helhedsplanlægning, formindskelse af produktion og forbrug og mere genbrug og genvinding.

Mindre overbevisende er Latouches afgrænsning af modvækstbegrebet i forhold til bæredygtig udvikling, som han forkaster, fordi han ikke mener, at det indebærer et brud med ideen om vækst for vækstens egen skyld og derfor blot er en variation af udviklingsparadigmet. Heroverfor kan man indvende, at modvækst, når det kommer til stykket, blot er en form for stærk bæredygtighed, fordi det forfølger det samme mål, nemlig at den naturlige kapital bør holdes på et konstant niveau af hensyn til fremtidige generationer. Derved bliver modvækst en underkategori af bæredygtighedsbegrebet, der i princippet kan tænkes uden udvikling.

Fornuftig Modvækst, som har forord af Peter Kemp, er et langt, velskrevet essay, der hurtigt er læst. Bogen kan varmt anbefales som iderig og underholdende læsning, der undertiden forekommer udfordrende og provokerende, men med sin undertone af alvor og passioneret argumentation bestandigt maner til eftertanke.

Niels Henrik Hooge er medlem af *Nyt Fokus*'s redaktion. Anmeldelsen blev første gang bragt i *Global Økologi* nr. 2, 19. årgang 2012.

Serge Latouche
Fornuftig Modvækst
169 s., vejl. pris 128 kr.
Forlaget politisk revy 2011

Hvis demokratiet kommer

Af Henning Husum

Anne Tortzen har skrevet en lærerig bog, som jeg må advare de fleste mod at læse, men samtidig anbefale til nogle få heldige.

Anne Tortzen har arbejdet med at inddrage borgere i det lokale demokrati i mange år. Det har hun på et praktisk plan ved at vejlede kommuner i inddragelse af borgerne og på et teoretisk plan gennem sin ph.d. om samskabelse i kommunale rammer. Nu har hun skrevet bogen "Demokratisk fornyelse: byer der går foran".

Tortzens bog henvender sig til praktiskere, der arbejder med at styrke det lokale demokrati i byerne gennem inddragelse af borgerne i planlægning, beslutning og udførelse af opgaver. Praktikerne er i første omgang medarbejdere i den offentlige forvaltning og græsroddere, men også i høj grad de politikere, der er afgørende for, at en demokratisk fornyelse kan lykkes.

Dette fokus på det praktiske felt, hvor møderne mellem det offentlige og borgerne finder sted, er omdrejningspunktet gennem hele bogen. Her peger Tortzen flere gange på, at praktikernes muligheder ofte undermineres af manglende opbakning fra det politiske niveau. En manglende opbakning, der kan forklares ved nogle af teorierne om, hvorfor demokratiet er i krise, som bogen henviser til. Men Tortzen holder sig til at diskutere, hvad praktiker-

ne kan gøre og være opmærksomme på i stedet for at fordybe sig i, hvorfor demokratiet er i krise.

Det er også her, der må lyde en advarsel mod bogen: Hvis du skal arbejde med borgerinddragelse i en forvaltning, hvor man ikke har tænkt sig at bruge ekstra ressourcer på arbejdet og at lade det ændre dagsorden og arbejdsmetoder, men i stedet se borgerinddragelse som et vedhæng eller en afkrydsningsboks, der skal have et flueben, så er bogen ikke noget for dig. Den vil gøre dig frustreret, gå ud over din familie, din nattesøvn og kan måske få dig til at overveje et andet arbejde.

Er du derimod blandt de heldige, der arbejder et sted, hvor man er villig til at lægge de nødvendige ressourcer i at få inddraget borgerne og lade det arbejde være med til at sætte dagsordenen, så er bogen en guldgrube. Som guldgrube giver bogen en gennemgang af tre af de mest udbredte grupper af metoder, hvormed borgerne kan involveres i demokratiet. Oven i det har bogen mange henvisninger i teksten og i literaturlisten til steder, hvor der er mere information at hente. Men bogens særlige styrke er, at den peger på forhold, som det er vigtigt at være op-

mærksom på, for at involveringen kan komme til at fungere og ikke havarere eller udarte til et ubetydeligt vedhæng til andre aktiviteter. Bogen er dermed en bog, der kan hjælpe med at tænke over muligheder og faldgruber i inddragelsen af borgerne, snarere end en bog med opskrifter på, hvordan man skal gøre.

De mange henvisninger og det, at man skal tænke over, hvad man gør, får det til at lyde, som om bogen er vanskelig at læse. Det er den ikke. Tværtimod. Bogen er letlæst og skrevet i et sjældent klart og forståeligt sprog uden at være letkøbt.

Bogen kan derfor varmt anbefales, hvis man skal arbejde med borgerinddragelse i f.eks. en kommune, der har tænkt sig at tage demokratiet alvorligt. Hvis borgerinddragelsen blot skal være en formssag, så er det bedre at glemme bogen og se en film.

Men når dette nu er en anmeldelse, så skal der jo være lidt at brokke sig over. Her er min største anke, at bogens omslag ikke passer til dens indhold. Selvom jeg har tænkt længe over, hvad meningen er med omslaget, så har jeg endnu ikke regnet det ud. Omslaget ligner mest et indkøbsstrøg i en storby, hvor fodgængerne flakker tilsyneladende målløst om mellem hinanden.

Anne Tortzen: Demokratisk fornyelse: Byer der går foran
244 sider
Vejl. pris: kr. 250 (i-bog: kr. 175)
Hans Reitzels Forlag, 2020

UDSYN

”Kapitalismens filter”? Macron på tilbagetog

Det begyndte med De gule Vestes demonstrationer over priser på brændstof, som mange franskmænd ikke kunne betale. Det forsøgte Frankrigs præsident Macron at dysse ned med et klimaborgerting. Da klimaborgertingets forslag forelå, lovede han, at forslagene ville blive gennemført ”uden filter”. Den bemærk-

ning har han måttet høre for mange gange, og hans forklaring om filtrene er blevet mere og mere vredladen. Nu er klimaloven fremsat. Stærkt filtreret - og udvandet. Det har sendt miljøorganisationerne på gaden i demonstrationer, der i weekenden 27.-28. marts har haft omkring 110.000 deltagere over det meste af Frankrig.

”Grøn demokratifond”

12 folkeoplysnings-, miljø- og udviklingsorganisationer foreslår oprettelsen af en grøn demokratifond, som understøtter en politisk, økonomisk og videnskabsmæssig demokratisering af omstillingen, sat på finansloven. (<https://xn--grndemokratifond-mxb.dk/>)

”Kiss the ground” og ”Seaspiracy”

2 interessante dokumentar-film på Netflix med hver sit budskab: dyrk jorden regenerativt og stop med at spise fisk! ”Seaspiracy” er dog blevet kritiseret for ikke at være helt troværdig, se Information 16.04.

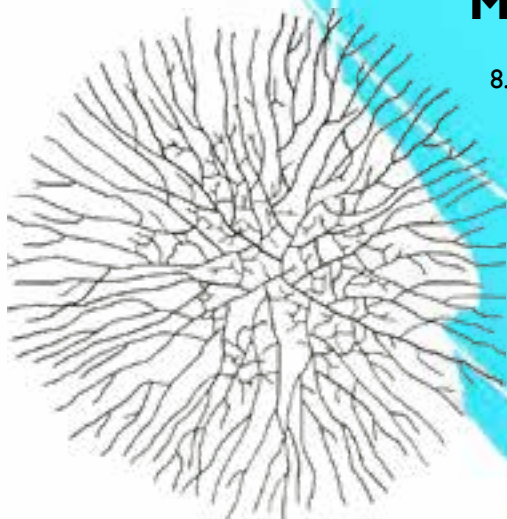
Modvækstkonference

8. internationale (europæiske) degrowth (modvækst) konference i Den Haag, 24-28. august 2021

Konferencens tema er: ”Caring Communities for Radical Change”.

Det lyder i indkaldelsen: ”If one word could describe 2020, that word could be ”change”. Nothing has been the same for most people globally since the outbreak of the pandemic. It confronted us with our vulnerabilities, disparities, interdependencies, but also with our potential for transformation through care: transformation of ourselves, of our relationships, of our economies. We thus decided to centre the conference around caring communities, and around topics perhaps less covered in the previous editions of the conference.

Her er link til call for participation pdf. Websitet er: <https://www.de-growth.nl> med links til call mv.

Noah er partner i en europæisk alliance, som samler underskrifter til et europæisk borgerforslag om at beskytte bier og bønder. Borgerforslag er et demokratisk redskab, der gør det muligt for EU-borgere at få indflydelse på EU's politikker. Hvis det lykkes os at samle en million underskrifter i EU, skal Europa-Kommissionen og Europa-Parlamentet behandle vores krav. Europæere har tidligere brugt borgerforslag til blandt andet at forhindre privatisering af vand, og til at gøre EU's godkendelsesproces for pesticider mere gennemskuelig. (www.noah.dk/bbb)

Europæisk borgerforslag om at beskytte bier og bønder

Alliancens krav til EU-kommissionen er:

- 1) Udfas syntetiske pesticider
De farligste pesticider udfases først. 80 procent skal være udfaset i 2030, og forbruget skal være nul senest i 2035.
- 2) Genopret biodiversiteten
Ændr produktionsmetoderne og genopret de naturlige økosystemer i de opdyrkede arealer, så jordbrug igen bidrager til at opbygge biodiversiteten.
- 3) Hjælp til at omlægge
Reformér jordbruget ved at prioritere små, mangfoldige og bæredygtige bedrifter. Støt regenerativ og økologisk dyrkning. Prioritéér uafhængig gårdbaseret uddannelse og forskning i pesticid- og GMO-fri jordbrugsdrift.

DASGUPTA rapporten

Et hold af britiske økonomer m.fl. har gennemført et review bestilt af det britiske finansministerium, "The Economics of Biodiversity" Findes her i forkortet version med forord af David Attenborough: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/957292/Dasgupta_Review_-_Abridged_Version.pdf)

Jørgen Steen Nielsen har anmeldt rapporten i Information d. 22. og 24. februar i år under overskrifterne: "Kendt topøkonom: Ingen grad af teknologisk fremskridt kan gøre økonomisk vækst mulig i det uendelige" og "Forstå det dog: Vi står ikke uden for naturen – vores samfund og økonomi er indlejret i den:

<https://www.information.dk/udland/2021/02/kendt-topoekonom-ingen-grad-teknologisk-fremskridt-kan-goere-oekonomisk-vaekst-mulig-uendelige>

Nyt om NOAH

”Moratorium for storskala minedrift og olie- & gasudvinding i Grønland”

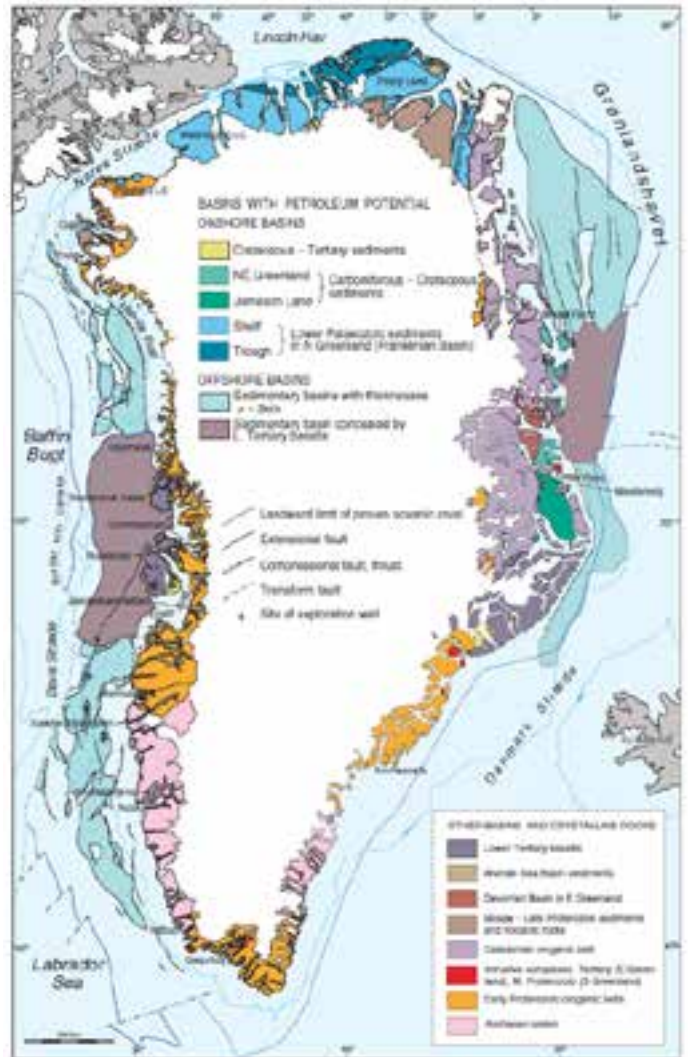
NOAH har medvirket i en fælles opfordring omkring Grønlands undergrundsressourcer: ”141 organisationer opfordrer til moratorium for storskala minedrift og olie- & gasudvinding i Grønland” (<https://noah.dk/nyheder/141-organisationer-opfordrer-til-moratorium-storskala-minedrift-og-olie-gasudvinding-i>). Henvendelsen var rettet til de grønlandske og danske regeringer og Den Europæiske Union for at beskytte det grønlandske og arktiske miljø.

Hvor stor betydning dette initiativ fra miljøorganisationer fra hele verden har haft på udfaldet af valget i Grønland er jo svært at vide. I alle fald er det faldet så heldigt ud, at IA, der er modstander af Kvanefjeld-projektet, blev klart største parti og nu har dannet regering med Naleraq, der ligeledes er modstander af projektet. For begge partier er det dog forekomsten af uran, der er anstødsstenen, ikke ressourceudvinding som sådan.

Drop patenter på coronavacciner

Sammen med 13 andre ngo'er har NOAH sendt et åbent brev til statsministeren vedr. forslaget i Verdenshandelsorganisationen om suspensering af patenter på covid-19-vacciner og -medicin. (<https://noah.dk/nyheder/drop-patenter-paa-coronavacciner>)

Bliver forslaget i WTO om midlertidig suspensering af patenter på covid-19-vacciner og -medicinen gennemført, vil det øge produktionen og sænke prisen på vacciner, særligt for de fattigste lande. Derfor opfordres Danmark til at støtte forslaget og tage diskussionen op ved rådsmødet i Det Europæiske Råd.

”Nye genteknologier bør fortsat være reguleret af GMO-lovgivningen”

I et fælles brev til EU-Kommissionens næstformand, Timmermans, har 162 organisationer, herunder NOAH, og vores Europæiske partner, Friends of the Earth Europe, samt økologernes organisation IFOAM Europe, Biodynamic Federation, La via Campesina, Slow Food Europe, Greenpeace og Pesticide Action Network skrevet, at de er dybt foruroligede over tiltag til at deregulere en ny generation af genetisk modificerede organismer, afgrøder og dyr, skabt ved brug af nye genteknikker såsom CRISPR/Cas 9.

(<https://www.noah.dk/nyheder/162-groenne-organisationer-staar-sammen>)

